

Afghanistan's Obligation to Comply with Customary Rules Governing International Waterways

Sayed Murtaza Abed*

Ph.D Student, Public International Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Mohammed Hossein Ramezani
Ghavam Abadi

Associate Professor, Public International Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

1. Introduction

Afghanistan is a country that shares four waterways (Hirmand, Kabul, Harirud, Amu) with neighboring countries. These watercourses are an important source of water supply in Afghanistan and its neighboring countries. Except for the Hirmand River which has the 1973 treaty as its governing source of legal regulation, the other three water basins of Afghanistan do not have a treaty exploitation system and are considered subject to the customary rules. Therefore, any use of these waterways is only possible within the framework of the customary rules of international law of the sea. Due to various historical reasons,

* Corresponding Author: ta.abed2012@gmail.com

How to Cite: Abed, M. & Ramezani Ghavam Abadi, M. H., "Afghanistan's Obligation to Comply with Customary Rules Governing International Waterways", *The Quarterly Journal of Public Law Research*, 25(81), (2024), 251-294.
Doi: DOI: [10.22054/QJPL.2023.71173.2845](https://doi.org/10.22054/QJPL.2023.71173.2845)

Afghanistan has not had the opportunity to avail itself of these watercourses. In the last few years, this country has designed and implemented programs to manage and use its water resources. Many of these actions were faced with protests from Afghanistan's neighboring countries. These countries have considered the actions taken by Afghanistan to be in conflict with international law, especially the customary law governing international waterways. According to the practice of states, and the opinions of international judicial and non-judicial institutions, currently, there are rules such as reasonable and equitable utilization, the prohibition of incurring serious harm to other countries, and the responsibility to cooperate, which underly the basic and customary rules of international law of the sea. The customary characteristic makes states legally obliged to comply with these rules regardless of their membership in international treaties. States' violation of customary obligations will result in international liability. Without a doubt, Afghanistan, as a member of the international community, will not be exempt from this rule.

2. Research Questions

The present research examines the status of the customary obligations regarding the non-navigational use of international waterways in the legal system and the practical practice of the Afghan government. The research seeks to answer these questions: What is the approach of Afghanistan's legal system towards the international customary rules of the sea and do the domestic laws require the government to comply with these obligations or not? What is the practical practice of the government in this case and to what extent are Afghanistan's actions consistent with the international customary rules?

3. Research Background

As an important source of life and livelihood, the subject of waterways has been of interest to humans forever. The greatest human civilizations are built next to water sources. With the formation of nation-states, the discussion of international waterways and their exploitation by countries was raised. In this regard, many researches have been conducted and published by scholars on how to regulate the use of international watercourses around the world.

Although such research was initially centered around the use of navigation, with the increase in population, the climate changes, and the pollution of water resources, non-navigational exploitation and their related topics also attracted the attention of scholars. Regarding the international watercourses of Afghanistan, many researches have been published by different authors both inside and outside of Afghanistan, in different languages.

The common denominator of all of these efforts is the focus on contractual obligations, management, and the protection of water resources. Therefore, an important i.e., international customary obligations of Afghanistan and its practice and performance in this area has been neglected. However, some authors have mentioned some of these obligations in their research. For example, we can refer to works such as the research of Mr. Jamshid Momtaz titled “The legal system of the middle East watercourses”, “Ali Raghanabi: The legal principles governing the international rivers, with an emphasis on the Hirmand River”, “Nusratullah Afzali: The principles governing the international watercourses with an emphasis on the Harirud river”, and “Mrs. Sara Naqshband: International Practices in the Settlement of International River Disputes”. Within Afghanistan, in the last few

years, research has been carried out in the field of Transboundary Rivers.

The major parts of these research papers have been carried out by the Doran Institute, which is a private research institute. This research center has so far published two articles in this area (Amu and Kabul) and besides these, publishes a journal about the waters of Afghanistan, the first issue of which was published in 2015. This research focuses on the capacities of the mentioned areas, the capabilities and challenges of their use, and the climate risks that threaten these waters; it briefly refers to the legal aspects of using these waters. however, it has not been specifically and comprehensively addressed.

3. Discussion

Article 7 of Afghanistan's Constitution recognizes the government's responsibility to comply with the United Nations Charter, the Universal Declaration of Human Rights, and other treaties that Afghanistan has accepted, but it does not make any reference to international customary obligations. Of course, this does not mean that Afghanistan does not accept customary international obligations. the obligation to comply with the UN Charter (based on Articles 1 and 2 and other principles of the Charter) is not limited to treaties, and includes obeying all binding sources of international law. The constitution, especially its seventh article, has stated the obligations that need to be approved by the parliament (National Council) and approved by the president. Customary international obligations are usually entered into national systems through automatically and informally and do not require a special process for ratification and approval. The study of Afghanistan's legal practice, including the study of the past constitutions (1980 and 1987), in which, in addition

to treaties, Afghanistan's obligations to other accepted principles and rules of international law are set out, supports this claim.

This is why the Afghanistan transboundary water policy, which was approved by the Council of Ministers in 2015, mentions Afghanistan's responsibility to comply with the international rules and regulations in the operation of transboundary waters in its sixth chapter. International rules and regulations include contractual and customary rules.

The practice of the Afghan government in the exploitation of common waterways is in line with its responsibility to act by these rules. The signing of a treaty with Iran (in 1973) and an agreement with the Soviet Union in the field of utilization of the Amu River (in 1958 and 1964) indicates that this country considers itself bound to international obligations in this field.

4. Conclusion

The Afghan constitution is silent on its international customary obligations. nevertheless, the emphasis on compliance with the United Nations Charter in its seventh chapter also includes complying with the customary rules. The legal and practical practice of the Afghan government shows that this country considers itself obliged to comply with these obligations not only as a member of the international community; but also according to its domestic laws. However, examining the degree of compliance of this country's actions in the use of international waterways with its international obligations requires examining all the related factors. Without access to the relevant information, it would be very difficult to consider these actions in violation of these obligations. However, the principle of responsibility to cooperate obliges the Afghan government to take

appropriate measures to deal with these protests within the framework of international law.

Keywords: Afghanistan, Constitutional Law, International Waterways, Customary Rules, International Law of the Sea

تعهد افغانستان به رعایت قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی

دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید
بهشتی، تهران، ایران

سید مرتضی عابد*

دانشیار حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران،
ایران

محمدحسین رضانی قوام‌آبادی

چکیده

افغانستان برحسب موقعیت جغرافیایی و داشتن کوه‌های مرتفع و پوشیده از برف، سرچشمه چندین آبراه مهم بین‌المللی بوده که نقش عمده در تأمین آب منطقه دارند. به استثنای آبراه هیرمند، بسیاری از آبراه‌های افغانستان فاقد رژیم بهره‌برداری معاهداتی بوده و تابع قواعد عرفی بین‌المللی اند. این پژوهش رویه حقوقی و رویکرد عملی دولت افغانستان نسبت به قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی را مورد بررسی قرار می‌دهد. مقاله با بررسی قوانین اساسی، قوانین عادی و سایر اسناد مرتبط نشان می‌دهد که قواعد عرفی بین‌المللی بخش مهم از تعهدات حقوقی افغانستان بر مبنای قوانین ملی، قواعد و الزامات بین‌المللی است که رویه عملی دولت افغانستان نیز بر پذیرش و رعایت آن تأکید دارد. با این وجود اقدامات توسعه دو دهه اخیر افغانستان در حاکمیت قبلی و حکومت دوفاکتوی فعلی (طالبان)، آن‌طور که باید با تعهدات ناشی از قواعد عرفی بین‌المللی هم‌خوانی ندارند. چنین رویکردی در تعارض با اصل استفاده معقول و منصفانه از آبراه‌های بین‌المللی و عدم ایجاد خسارت فاحش به سایر کشورها بوده که تداوم آن مسئولیت بین‌المللی دولت افغانستان را در پی خواهد داشت.

واژگان کلیدی: افغانستان، قانون اساسی، آبراه‌های بین‌المللی، قواعد عرفی بین‌المللی، حقوق بین‌الملل آب.

مقدمه

آب یکی از مهم‌ترین منابعی است که حیات بشر و تمامی موجودات زنده به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بدان وابسته است. اما دسترسی و تأمین این منبع غیرقابل جایگزین، همواره کار آسان نیست. افزایش جمعیت، گسترش کشاورزی، توسعه صنعت و تحولات به‌میان آمده در نحوه تولید و مصرف، تقاضا برای آب شیرین را افزایش داده است. در حالی که تغییرات اقلیمی، کاهش بارندگی‌ها و سوء مدیریت در بهره‌برداری و استفاده از منابع آب، دستیابی به منابع پایدار آب را تقلیل داده است. بدون تردید اگر تغییری در الگوی مصرف و مدیریت منابع آب در سطح داخلی ایجاد نشده و همکاری در مدیریت بهینه منابع آب در سطح بین‌المللی شکل نگیرد، دسترسی به آب شیرین در آینده نه‌چندان دور، یک چالش جدی برای جوامع بشری و به‌صورت ویژه در روابط میان دولت‌ها خواهد بود. آبراه‌های بین‌المللی^۱ یکی از منابع مهم آب شیرین در جهان به‌شمار می‌روند. بر اساس برخی آمارها، حدود ۲۶۴ آبراه بین‌المللی بزرگ و کوچک، میان ۴۰٪ از جمعیت جهان مشترک است.^۲ چگونگی بهره‌برداری از این آبراه‌ها همیشه یک موضوع اختلافی در روابط میان دولت‌های ساحلی بوده است.

افغانستان از معدود کشورهای محصور به خشکی بوده که منبع و سرچشمه چندین آبراه بین‌المللی مهم در منطقه است. استفاده از این منابع آبی به‌طور عموم تابع یک عنصر بین‌المللی بوده و مستلزم ایجاد و اعمال یک رژیم حقوقی بهره‌برداری عام و یا خاص است. از نظر جغرافیایی و قلمرو آبراه‌های افغانستان به پنج حوضه آبی (آمو-پنج، هیرمند یا هلمند، هریرود-مرغاب، کابل-کنر و حوضه شمال) قابل تقسیم است. بجز حوضه رودخانه‌های شمال، چهار حوضه آبی دیگر (کابل، هیرمند، هریرود و آمو) با یکی از کشورهای همجوار مشترک بوده و از جمله آبراه‌های بین‌المللی به‌شمار

۱. آبراه بین‌المللی معادل اصطلاح International Watercourse در زبان انگلیسی به کار رفته است. اصطلاحات مشابه دیگر نیز در زبان انگلیسی و فارسی در این زمینه وجود دارند مانند International River رودخانه بین‌المللی یا Transboundary River که به معنی رودخانه فرامرزی ترجمه شده است.

2. Joseph William, Dellapenna "The Customary International Law of Transboundary Fresh Water", International Journal of Global Environmental Issues, Vol, 1, No, 3/4, (2001), p. 265.

می‌روند.^۱ به استثنای آبراه هیرمند که بهره‌برداری از آن تابع معاهده ۱۹۷۳ بوده، در سایر موارد هیچ توافقنامه‌ای برای استفاده از این منابع آبی مشترک وجود ندارد.^۲ افغانستان و بسیاری از کشورهای همجوار آن، عضویت کنوانسیون (۱۹۹۷ نیورک)^۳ سازمان ملل متحد در زمینه استفاده غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی را نداشته و به نظر می‌رسد که در شرایط کنونی علاقه‌ای برای الحاق به آن را ندارند.^۴ بدیهی است که در نبود یک موافقت‌نامه دو یا چندجانبه میان افغانستان با همسایگان، بهره‌برداری از این آبراه بین‌المللی صرفاً در چارچوب قواعد و مقررات عرفی بین‌المللی امکان‌پذیر است. این پژوهش رویکرد حقوقی و عملی دولت افغانستان نسبت به این قواعد عرفی را بررسی و در پی پاسخ به سؤالات ذیل خواهد بود:

الف- رویکرد نظام حقوقی افغانستان نسبت به قواعد عرفی آب چیست و آیا قوانین داخلی دولت را ملزم به رعایت این قواعد می‌دانند یا خیر؟

ب- رویه عملی دولت در این مورد چگونه بوده و اقدامات افغانستان تا چه میزان با قواعد عرفی بین‌المللی منطبق است؟

برای پاسخ به سؤالات فوق، ابتدا قواعد عرفی بین‌المللی آب و آبراه‌های تابع این قواعد در افغانستان، سپس جایگاه این قواعد عرفی در نظام حقوقی و رویه عملی دولت افغانستان را بررسی می‌نماید. در پایان ضمن ارائه نتیجه‌گیری، پیشنهادهایی در زمینه بیان خواهد شد.

1. Duran Research and Analysis Center, *Afghanistan's Trans-Boundary Water: An Overview*, (Kabul: Duran, 2015), pp.3-10.

2. Dursun Yildiz, "Afghanistan's Transboundary Rivers and Regional Security", *World Scientific News*, Available at: www.worldscientificnews.com, (2015), pp. 43-44.

۳. از جمله کشورهای مشترک (ایران، پاکستان، تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان) در حوضه‌های آبی چهارگانه با افغانستان، ازبکستان تنها کشوری است که در حوضه رودخانه آمو با افغانستان اشتراک داشته و در کنوانسیون نیویورک ۱۹۹۷ عضویت دارد. ایران نیز به این کنوانسیون رای مثبت داده، اما هنوز اقدام رسمی برای پیوستن به این کنوانسیون انجام نداده است.

4. United Nations Treaty Collection, Chapter XXVII, available at: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-5 & chapter = 27 & clang=_en.

۱. قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی

در هر نظام حقوقی اعم از داخلی یا بین‌المللی، منابع حقوق از جایگاه ویژه‌ی برخوردار بوده و نقش ارزنده در محدودیت قدرت، تنظیم رفتار تابعان و بیان حقوق و مسئولیت آنها در یک چارچوب حقوقی دارند. در نظام‌های ملی، دستیابی به این منابع به دلیل وجود ساختار متمرکزی به نام دولت، امری دشوار نیست. پژوهشگران، حقوق‌دانان و سایر افراد به‌سادگی می‌توانند از طریق بررسی قوانین، گزارش‌های تقنینی، نحوه اجرا و تفسیر آنها در دادگاه‌ها و نهادهای مشابه به این منابع دست یابند.^۱ اما هنگامی که به بررسی این وضعیت در حقوق بین‌المللی پرداخته می‌شود با تفاوت بسیار آشکار روبرو می‌شویم. حقوق بین‌الملل برخلاف نظام‌های ملی دارای نهاد متمرکز قانونگذاری نبوده و فاقد سیستم قضایی با صلاحیت اجباری غرض تفسیر و توسیع مقررات بین‌المللی است. از این‌رو دستیابی به منابع قاطع حقوقی در موضوعات مختلف حقوق بین‌الملل مشکلاتی به همراه دارد. ماهیت نامتجانس و مبتنی بر حاکمیت جامعه بین‌المللی، تقابل حاکمیت‌ها و منافع اعضا بر این پیچیدگی افزوده است.^۲ با این وصف، منابعی وجود دارند که با بررسی و تحقیق در آنها، امکان دستیابی و استخراج قواعد حقوق بین‌الملل مهیا شده است.

ماده هفتم سند نخست موافقت‌نامه لاهه (۱۹۰۷)^۳ و بند یک ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری و سلف آن، این منابع را دربرگیرنده معاهدات، عرف بین‌الملل و اصول کلی حقوق دانسته و دیوان را ملزم نموده که در هنگام رسیدگی به اختلافات بین‌المللی، قواعد ناشی از این منابع را به اجرا گذارند.^۴ طبق این اسناد، قواعد عرفی از منابع

۱. نادر ساعد، *حقوق بین‌الملل معاصر رویه‌ها و نظریه‌ها* (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۱) ص ۳۸۱.

۲. ملک‌شاو، *حقوق بین‌الملل عمومی*، ترجمه محمدحسین وقار، چاپ سوم (تهران: نشر اطلاعات، ۱۳۸۹) صص ۶۵-۶۶.

3. Convention (XII) Relative to the Creation of an International Prize Court, (18 October 1907) article 7.

4. The Status of the International Court of Justice, Chapter II, Article 38.

اصلی حقوق بین‌الملل محسوب می‌گردد که از رویه همگانی و اعتقاد حقوقی دولت‌ها^۱ به منظور پاسخ به ضرورت‌های ناشی از زیست بین‌المللی به میان می‌آید.^۲ استفاده غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی موضوع ویژه در حقوق بین‌الملل است که با وجود انعقاد معاهدات و کنوانسیون‌های مختلف در مورد آن، قواعد عرفی نقش ارزنده در تبیین اصول و قواعد حاکم بر آنها دارد.^۳ توسعه کمی و کیفی بهره‌برداری غیر ناوبری، ویژگی منحصر به فرد هر یک از آبراه‌ها و تمایل دولت‌های همجوار به کنترل انحصاری این منبع راهبردی باعث شده بود که این حوزه مهم برای مدت طولانی فاقد یک رژیم حقوقی منسجم، عام، فراگیر و قابل تسری به همه آبراه‌های بین‌المللی باشد.^۴

تا دهه ۱۹۵۰ که حقوق بین‌الملل عرفی آب ظهور نمود، دو رویکرد متضاد و متقابل در زمینه چگونگی بهره‌برداری از آبراه‌های بین‌المللی وجود داشت. اولین رویکرد "حاکمیت مطلق سرزمینی"^۵ بود که به‌عنوان دکترین "هارمون"^۶ نیز شناخته می‌شود.^۷ بر مبنای این نظریه، دولت‌های ساحلی از حق نامحدود بهره‌برداری از آبراه بین‌المللی در داخل قلمرو سرزمینی خویش برخوردار بودند. بدون اینکه به عواقب منفی چنین استفاده‌ای به حقوق و منافع سایر کشورها توجه داشته باشند.^۸ دکترین مذکور اولین بار از سوی هارمون، دادستان کل ایالات متحده، در سال ۱۸۹۵ در قضیه رودخانه ریوگراندا^۹ مطرح شد. در مقابل، کشورهای پایین دست نظریه "تمامیت ارضی مطلق"^{۱۰} را مطرح و بر مبنای

1. State Practice and Opinio Juris.

۲. ایان برانلی، حقوق بین‌الملل در واپسین سال‌های قرن بیستم، ترجمه صالح رضایی پیش رباط (تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۳) صص ۲۵-۲۸.

3. Joseph W. Dellapenna, "Devising New Law to Address Global Water Scarcity", WIT, Transactions on Ecology and the Environment, Vol. 80, (2005), p. 647.

۴. جمشید ممتاز، «نظام حقوقی منابع آب، آبراه‌های بین‌المللی خاورمیانه»، مجله حقوقی، زمستان و بهار، شماره‌های ۱۶ و ۱۷، (۱۳۸۳-۱۳۸۴)، ص ۱۰۷.

5. Absolutely Territorial Sovereignty.

6. Harmon Jadson.

7. David J. Lazerwitz, "The Flow of International Water Law: The International Law Commission's Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses", Indiana Journal of Global Legal Studies, Vol. 1, Issue. 1, (1993), p. 250.

8. Ibid. p. 251.

9. Rio Grande.

10. Absolute Territorial Integrity.

آن خواستار جریان طبیعی و کامل آبراه بین‌المللی بودند.^۱ طرفداران این نظریه هرگونه اقدامی که مانع جریان طبیعی آب یا انحراف آن می‌شد، قابل پذیرش نمی‌دانستند.^۲ تعارض آشکار و غیرقابل انعطاف این دو نظریه سبب شد تا دکتترین حاکمیت محدود سرزمینی^۳ و دکتترین منافع مشترک^۴ از سوی برخی حقوق دانان و اندیشمندان مطرح شود.^۵ آموزه‌های فوق که با اصولی چون عدم استفاده زیان‌بار از قلمرو^۶ و حسن همجواری^۷ مندرج در فقره (۸) مقدمه منشور سازمان ملل،^۸ هماهنگی داشت؛ مورد استقبال اندیشمندان قرار گرفت و به‌طور گسترده در رویه عملی دولت‌ها بازتاب یافت.^۹ آمار انتشاریافته از سوی سازمان ملل متحد از سال ۱۹۵۸ نشان می‌دهد که بیش از صدها معاهده در سراسر دنیا بر مبنای حاکمیت محدود و مشترک بنا یافته که هرگونه تصرف و بهره‌برداری از آبراه‌های بین‌المللی، بدون توجه به پیامدهای آن به حقوق سایر کشورهای همجوار را رد می‌کنند.^{۱۰} قبل از آن نیز دولت هلند در سال ۱۸۶۲ در نامه‌ای به سفیران این کشور در آلمان و بریتانیا در رابطه با بهره‌برداری از آبراه بین‌المللی «موز»^{۱۱} با تأکید بر اصل حاکمیت محدود بیان نمود که: آبراه موز یک آبراه مشترک میان هلند و بلژیک است. هر دو طرف مستحق بهره‌برداری طبیعی از آن بوده و در عین حال بایستی اصول کلی حقوق در این

1. Erica J. Thoroson, "Sharing Himalayan Glacial Mel Water: The Role of Territorial Sovereignty", *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol. 19, (2009), p. 495.

2. *Ibid.* p 496.

3. Limited Sovereignty Territorial.

4. Community of Intrestes.

5. Huynh Quang Trung, Younsa Djafarou Salatikoje & Bushra Bibi, "Modern Rules Governing the Peaceful Managment of International Watercouses: From Doctorinc and Theories to Coventional Priciples", *International Journal of Environment and Pollution Research*, Vol. 7, No. 3, (2019), pp. 17-18.

6. The Principle of Sic Utere Tuo Ut Alienum Non Laedas (Use Your Property so as not to Injure Your Neighbor).

7. Good Neighbors.

8. And for These Ends to Practice Tolerance and Live Together in Peace as Good Neighbors.

9. Owen McIntyre, "The Role of Customary Rules and Principles of International Environmental Law in the Protection of Shared International Freshwater Resources", *Nutral Resource Journal*, Vol. 46, Issue. 1, (2006), p. 169.

10. O. James Moermond & Erickson Shirley, "A Survey of the International Law of Rivers", *Denver, Journal Intenational Law, & Policy*, Vol. 16, No. 1, (1987), p. 141.

11. Meuse River.

زمینه را مراعات و از انجام هرگونه اقدامی که ممکن است به دیگری خسارت وارد آورد خودداری نمایند. آنها مجاز نیستند که خود را مالک آب‌های رودخانه موز دانسته و آن را برای اهداف اختصاصی خویش منحرف سازند.^۱ پس از طرح این نظریات، دولت آمریکا نیز با عدول از نظریه حاکمیت مطلق سرزمینی و امضای معاهده ۱۹۰۶ سهم منصفانه کشور مکزیک در بهره‌برداری از آبراه ریوگران را پذیرفت. این کشور در سال ۱۹۰۹ معاهده مشابهی با بریتانیا در ارتباط با رودخانه کلمبیا که در مرز میان این کشور و کانادا قرار دارد منعقد نمود.^۲

محاکم و دیوان‌های داوری بین‌المللی نیز در آرای صادره خود از حاکمیت محدود و مشترک دولت‌ها در این حوزه حمایت نمودند. دیوان داوری «پرو و اکوادور»^۳ در سال ۱۹۴۵ در رابطه با آبراه «زارومیل»^۴ با وجود پذیرش برخی انحرافات «پرو» در مسیر رودخانه، بیان داشت که چنین اقدامی باید به نحوی صورت پذیرد که «اکوادور» از حق بهره‌برداری از این رود، طبق رویه بین‌المللی اطمینان حاصل نماید.^۵

دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه گابچیکونگیماروش (مجارستان علیه اسلواکی) در سال ۱۹۹۷ در پاراگراف (۷۸) با اشاره به رأی دیوان دائمی دادگستری در سال ۱۹۲۹^۶ بیان می‌دارد که «اشتراک منافع در آبراه قابل کشتیرانی اساس یک حق قانونی مشترک است که بارزترین مشخصه آن تساوی کامل کشورهای ساحلی در بهره‌برداری از کل آبراه، بدون هیچ‌گونه امتیاز یا ترجیحی برای یکی نسبت به دیگران است. توسعه حقوق بین‌الملل مدرن این اصل را در رابطه با استفاده غیر کشتیرانی از آبراه بین‌المللی نیز تقویت نموده که نمونه آشکار آن تصویب کنوانسیون سازمان ملل متحد در رابطه با استفاده غیر

1. H.A Smith, *The Economic Use of International River* (London: PS king & Son, Ltd, 1931) P. 212.

2. Stephen C. McCaffrey, "The Harmon Doctrine One Hundred Years Later: Buried, Not Praised", *Netural Reesources Journal*, Vol. 36, Issue. 4, (1996), pp. 996-998. Available at: <https://digitalrepository.unm.edu/nrj/vol36/iss4/13>.

3. Peru and Ecuador.

4. Zarumilla River.

5. FAO, *Legalistive Study, Source of International Water Law* (Rome: FAO Legal Office, 1998) p. 251.

۶. رای مذکور در مورد صلاحیت سرزمینی کمیسیون رودخانه آدر در سال ۱۹۲۹ از سوی دادگاه دائمی بین‌المللی دادگستری صادر گردیده بود.

کشتیرانی از آبراه‌های بین‌الملل در سال ۱۹۹۷ است.^۱ نتیجه منطقی پذیرش حاکمیت محدود و مشترک، شکل‌گیری اصولی در حقوق بین‌الملل آب بود که امروز به‌طور گسترده به‌عنوان قواعد عرفی حاکم بر بهره‌برداری غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی پذیرفته شده‌اند.^۲

اولین اصل، استفاده معقول و منصفانه از آبراه‌های بین‌المللی بود که ریشه آن را تا حدی زیادی می‌توان در رویه قضائی دیوان عالی ایالات متحده آمریکا و دکترین آن دادگاه جستجو کرد.^۳ این اصل با تمرکز بر مفهوم برابری حاکمیت، حق تساوی دولت‌ها در اشتراک و بهره‌برداری معقول و منصفانه از آبراه‌های بین‌المللی را مورد شناسایی قرار می‌دهد.^۴ هرچند تساوی حقوق لزوماً به مفهوم برخورداری از سهم مساوی یا جریان بی‌وقفه آب به کشورهای پایین دست نیست.^۵ زیرا معقولیت و منصفانه بودن بهره‌برداری، وابسته به معیارهای کمی و کیفی است که در هر مورد به‌صورت جداگانه ارزیابی و بر مبنای آن سهم معقول و منصفانه هر یک از کشورها مشخص می‌گردد. در سطح بین‌المللی این اصل برای اولین بار در قضیه دریاچه لانو^۶ (فرانسه علیه اسپانیا ۱۶ نوامبر ۱۹۵۷) مطرح گردید. در این قضیه دیوان مربوطه بیان داشت که هرگونه اقدامی با هدف استفاده از رودخانه‌های بین‌المللی تا زمانی که خسارت جدی به حقوق سایر کشورهای مشترک وارد نسازد، معقول و منصفانه است.^۷ انجمن حقوق بین‌الملل در قواعد هلسینکی^۸ ۱۹۶۶ و کمیسیون حقوق بین‌الملل در کنوانسیون ۱۹۹۷ سازمان ملل در مورد بهره‌برداری غیر

1. ICJ the case of *GabCikovo-Nagymaros Project* (Hungary V. Slovakia) ICJ Reports, (1997), pra.78.

2. Dellapenna, op. cit. (2005), p. 271.

3. Gabril Skatin, "US Supreme Court Issue Decision in First Ever Dispute Over Interstate Groundwater-Implications for International Law", *Global Water Forum*, (2012), P. 3. Available at: [https:// globalwaterforum. org/ 2021/12/21/u-s-supreme-court-issues-decision-in-first-ever-dispute-over-interstate-groundwater-implications-for-international-law](https://globalwaterforum.org/2021/12/21/u-s-supreme-court-issues-decision-in-first-ever-dispute-over-interstate-groundwater-implications-for-international-law).

4. Ibid. P. 4.

۵. جمشید ممتاز، پیشین، صص ۱۱۱-۱۱۲.

6. Lake Lanouxe.

7. The Lake Lanouxe Arbitration, (FRANCE V. SPAIN), 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101, (1957), Pra. 7-10.

8. The ILA Conference (1966), "The Helsinki Rules on the Uses of Waters of International Rivers", General Comment, Article 4.

ناوبری از آبراه‌های بین‌المللی، این اصل را تدوین نموده‌اند. ماده پنجم کنوانسیون ۱۹۹۷، بر اشتراک معقول و منصفانه کشورهای ساحلی در بهره‌برداری، محافظت و توسعه آبراه‌های بین‌المللی با هدف استفاده بهینه و پایدار آنها تأکید نموده است.^۱ ماده (۶) کنوانسیون، معقولیت و منصفانه بودن استفاده را وابسته به ویژگی‌های کمی و کیفی (طبیعی، اقلیمی، ضرورت‌های اقتصادی و اجتماعی، استفاده موجود و آتی، وجود منابع جایگزین) می‌داند که بایستی به عنوان یک کل وابسته به هم مورد توجه قرار گیرند.^۲ دیوان بین‌المللی دادگستری در رای (اول دسامبر ۲۰۲۲) خود در قضیه رودخانه سیلالا^۳ بیان داشت که بر اساس حقوق بین‌الملل عرفی، هر کشور ساحلی از حق اساسی استفاده معقول و منصفانه از منابع مشترک آبراه بین‌المللی برخوردارند. این حق شامل تعهد به عدم ایجاد مانع در برابر حق مساوی استفاده معقول و منصفانه سایر دول ساحلی است که لازمه آن گفتگو و مشاوره دولت‌های ساحلی نسبت به منافع مختلف است.^۴

علاوه بر محدودیت‌های مندرج در ماده (۶) کنوانسیون ۱۹۹۷، استفاده معقول و منصفانه از آبراه‌های مشترک، مشروط به عدم ایراد خسارت فاحش به سایر کشورهای ساحلی آبراه است.^۵ برخی از نویسندگان عدم ایراد خسارت فاحش را بر خواسته از دکتین تمامیت ارضی مطلق دانسته که هدف آن حفاظت از حقوق کشورهای پایین دست و تعدیل اصل استفاده معقول و منصفانه به نفع این کشورها است.^۶ این اصل (عدم ایراد خسارت

1. UN "Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses", (1997), Article 5.

2. Ibid. article 6.

۳. رودخانه سیلالا (Silala) به طول مجموعی ۸.۵ کیلومتر از کشور بولیوی سرچشمه گرفته و وارد خاک شیلی می‌گردد. هیچ توافقنامه‌ای میان دو کشور در مورد بهره‌برداری از این آبراه وجود ندارد. اختلاف دو کشور بر سر وضعیت و چگونگی بهره‌برداری از این آبراه باعث شد که کشور شیلی با ثبت شکایت علیه بولیوی در سال ۲۰۱۶ نزد دیوان بین‌المللی دادگستری، از این نهاد خواستار رسیدگی نماید. دیوان بعد از بررسی خواسته‌های طرفین با صدور رای مورخ ۱ دسامبر ۲۰۲۲ بر اساس قواعد عرفی بین‌المللی، به این اختلاف پایان بخشید.

4. ICJ, "Dispute Over the Status and Use of the Waters of the Silala", (CHILE V. BOLIVIA), ICJ Report, (1dec 2022) pra. 97.

5. The Principle of No Significant Harm.

6. Carolin Spiegel, "International Water Law: The Contributions of Western United States Water Law to the United Nations Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses", Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 15, (2005), P. 335.

فاحش به سایر کشورها) دومین اصل عرفی حقوق بین‌المللی آب بوده که ریشه در قاعده اساسی (سعی مقتضی یا تدابیر لازم)^۱ در حقوق بین‌الملل دارد.^۲ ماده هفت کنوانسیون ۱۹۹۷ بیان می‌دارد که دولت‌های آبراهی در بهره‌برداری از یک آبراه بین‌المللی، باید تمامی اقدامات و تدابیر لازم را برای جلوگیری از ایراد خسارت فاحش به سایر کشورها مدنظر گیرند.^۳ تعهد به عدم ایراد خسارت فاحش یک تعهد رفتاری^۴ بوده که دولت‌ها را مکلف به اخذ تدابیر لازم و مقتضی برای جلوگیری از خسارت به سایر کشورها می‌کند. با این حال در صورت وقوع خسارت، کشورها ملزم به مذاکره و گفتگو برای کاهش و جبران آن هستند.^۵ البته قواعد عرفی و کنوانسیون ۱۹۹۷، صرفاً خسارت فاحش یا شدید (کمی و کیفی) را مورد توجه قرار داده که تعیین مصادیق آن به شرایط و الزامات هر مورد بستگی دارد.^۶ به صورت عموم، تغییر کمی و کیفی آب به گونه‌ای که قابلیت بهره‌برداری در کشورهای پایین‌دست را ناممکن یا موجب ایجاد خسارت انسانی، اقتصادی و محیط زیستی قابل توجه گردد، به عنوان خسارت فاحش قابل توصیف است.^۷

در کنار استفاه معقول و منصفانه و عدم ایراد خسارت فاحش، تعهد به همکاری یکی دیگر از اصول عرفی برگرفته از حاکمیت محدود سرزمینی است که در اسناد بین‌المللی مختلف از جمله ماده (۸) کنوانسیون ۱۹۹۷ درج شده است. تعهد به همکاری یک تعهد شکلی بوده که هدف اساسی آن پیشگیری، کاهش، رسیدگی مسالمت‌آمیز به اختلافات و جبران خسارت است. بر مبنای این اصل، کشورهای ساحلی برای احتراز از خسارت، مکلف به همکاری برای اخذ تدابیر لازم هستند.^۸ تعهد به همکاری شامل مبادله اطلاعات،

1. Due Diligence Principle.

2. Timo Koivurova & Due Diligences, "Max Planck Encyclopedia of Public International Law", Heidelberg and Oxford University Press, Available at: www.mpepil.com, (2013), p. 1.

3. UN, (1997), Convention Article 7.

4. Obligation to Conduct versus Obligation to Result.

5. Owen McIntyre, *Implications for Cross-border Management of Potential UK Accession to the UN Watercourses Convention*, Report to WWF-UK, Final (Ireland: Faculty of Law University, College Cork National University of Ireland, 2011) pp. 9-10.

6. Rieu-Clarke, Alistair; Moynihan, Ruby & Magsig, Bjoern-Oliver, *UN Watercourses Convention: User's Guide* (Dundee: University of Dundee, 2012) P. 97.

7. Ibid. at 98.

8. UN Convention (1997) Article 8.

نتایج ارزیابی تأثیرات برنامه‌های توسعه‌ای بر کشورهای دیگر و محیط زیست و در صورت لزوم گفتگو برای اخذ تدابیر مشترک می‌باشد.^۱ دولت فرانسه در قضیه دریاچه لانو (۱۹۵۷) در یادداشت تقدیمی خود به دیوان مربوطه، این تعهد را چنین یادآوری نمود «دولتی که اقدام به توسعه برق آبی بر آبراه بین‌المللی می‌نماید، وظیفه عدم ایراد خسارت، همکاری و اعطای تضمینات لازم، غرض حفاظت حقوق و منافع سایر کشورها را بر عهده دارد».^۲ در پرونده رودخانه «سیلالا» دیوان بین‌المللی دادگستری نیز یادآور شد که «تعهد به همکاری، توصیه و مشاوره، عناصر تکمیلی و مهم تعهدات ماهوی هر یک از دولت‌های ساحلی است. این تعهدات برای حفاظت از آبراه‌های بین‌المللی و محیط زیست آن بسیار حیاتی‌اند. زیرا این منابع مشترک فقط با همکاری مشترک قابل حفاظت هستند».^۳

بر اساس رویه دولت‌ها و آرای قضائی بین‌المللی، همان طوری که مک کافری^۴، گزارشگر ویژه کمیسیون حقوق بین‌الملل، برای تدوین کنوانسیون نیویورک (۱۹۹۷) بیان می‌کند: اصل استفاده معقول و منصفانه، عدم ایراد خسارت فاحش و تعهد به همکاری از جمله قواعد عرفی بین‌المللی است. دولت‌ها صرف‌نظر از پیوستن‌شان به معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی، ملزم به رعایت این قواعد هستند.^۵ آبراه‌های بین‌المللی فاقد رژیم معاهداتی صرفاً در چارچوب این قواعد عرفی و اصول، قابل بهره‌برداری بوده و تخلف از آنها باعث ایجاد مسئولیت بین‌المللی دولت است.

۲. آبراه‌های تابع نظام عرفی بین‌المللی در افغانستان

افغانستان کشوری محاط به خشکی، دارای اقلیم خشک و نیمه‌خشک با کوه‌های مرتفع بوده که رودخانه‌های زیادی از دامنه آنها سرچشمه می‌گیرند. پیوستن این رودخانه‌ها آبراه‌های بزرگی را شکل می‌دهند که عمدتاً جنبه بین‌المللی داشته و با یکی از کشورهای

1. UN, Draft Articles and Commentary for (1997) Convention, (1994), Article 8.

2. France V. Spain, pre argument, P. 9.

3. Chili V. Blovia, pra 100.

4. Stephen MacCaffrey Was the Special Rapporteur of ILC for UN Convention on the Law of Non-navigational Use of Watercourses.

5. Stephen, McCaffrey & Mpazi Sinjela, "The 1997 United Nations Convention on International Watercourses", American Journal International Law, Vol. 92, No. 97, (1998), P. 170.

همسایه افغانستان مشترک است.^۱ بسیاری از این آبراه‌ها فاقد یک نظام بهره‌برداری معاهداتی بوده و تابع قواعد عرفی بین‌المللی‌اند. معروف‌ترین این آبراه‌ها به شرح ذیل‌اند:

۲-۱. آبراه هریرود

هریرود از ارتفاعات مرکزی واقع در شهرستان لعل و سرچنگل افغانستان، سرچشمه گرفته از مرکز استان غور (شهر فیروزکوه - چغچران) گذشته و پس از سپری نمودن حدود ۳۰۰ کیلومتر مسیر کوهستانی وارد استان هرات می‌شود. این آبراه به طول ۹۸ کیلومتر مرز میان افغانستان و ایران را شکل داده، پس از پیوستن رودخانه‌های جام‌رود و کشف‌رود از سمت ایران، ۱۲۰ کیلومتر مرز میان ایران و ترکمنستان را می‌سازد. ظرفیت آبی سالانه آن به صورت تقریبی ۲.۵۳ میلیارد متر مکعب است که ۱.۸۸ میلیارد متر مکعب در افغانستان مصرف و متباقی به کشور ایران و ترکمنستان سرازیر می‌شود.^۲ منبع اصلی آب هریرود آب باران و برفی است که در ارتفاعات مرکزی افغانستان و قلمرو آبخیزی جریان هریرود نازل می‌گردد. به همین دلیل تغییرات اقلیمی و کاهش بارندگی‌ها نقش مؤثر در مقدار جریان آب این رودخانه دارد.

کشورهای همجوار هریرود (افغانستان، ایران و ترکمنستان) هیچ توافق کتبی در زمینه بهره‌برداری از این آبراه بین‌المللی ندارند.^۳ ایران و اتحاد جماهیر شوروی در سال‌های ۱۹۲۱-۱۹۲۶ توافقنامه‌هایی در مورد نحوه استفاده از هریرود منعقد و در سال ۱۹۸۹ نیز پروتکل دیگری به آن الحاق نمودند.^۴ افغانستان به‌عنوان کشور بالادست، عضویت هیچ‌یک از این معاهدات یا پروتکل‌های آن را ندارد. در چند دهه اخیر کشورهای همجوار هریرود به‌طور جداگانه یا مشترک سدهایی ذخیره آب و تولید برق را بر روی

1. M. H. Saffi & Collegues, *Water Resources Potential, Quality Problems, Challenges and Solutions in Afghanistan* (Kabul: Daccaar Offic, 2013) pp. 8-12.

۲. وزارت انرژی و آب افغانستان، معرفی حوضه‌های آبی افغانستان، حوضه هریرود، قابل دسترس در:

<https://mew.gov.af/sites/default/files/2019-pdf>.

3. Dursun Yıldız, op.cit. p. 48.

4. Mohsen Nagheeby & Jeroen Warner, "The Geopolitical Overlay of the Hydropolitics of the Hrrirud River Basin", *International Enviromental Agreement: Politics, Law and Economics*, Vol. 18, No .6, (2018), P. 848.

این آبراه احداث نموده که باعث تشدید اختلافات میان کشورهای مشترک شده است.^۱ سد دوستی افغان- هند (سلما)، پاشدان، کبگان، تیرپل و پوزلیج در افغانستان و سد دوستی (ایران- ترکمنستان) و چندین سد کوچک و بزرگ^۲ دیگر بر شاخه‌های فرعی هریرود در داخل ایران احداث شده است.^۳

۲-۲. آبراه کابل - اندس

آبراه بین‌المللی کابل از دره اونی کوه پغمان سرچشمه گرفته، پس از پیوستن رودهای پغمان، لوگر، پنجشیر، وارد استان ننگرهار می‌شود. در استان ننگرهار رودکنر با آن پیوسته و از طریق مرکز آب‌نگاری «دکه» وارد خاک پاکستان شده و سرانجام به رود سند می‌ریزد. آبراه کابل از نگاه ظرفیت آبی پس از رود آمو و هیرمند، سومین آبراه بزرگ کشور بوده که ۵۶۰ کیلومتر از طول ۷۰۰ کیلومتری آن در خاک افغانستان جریان دارد. به استثنای رودکنر که از ارتفاعات چترال پاکستان سرچشمه گرفته، تمامی زیرشاخه‌های دیگر این آبراه که حدود ۱۲ رود کوچک و بزرگ را شامل می‌شود، از داخل افغانستان سرچشمه می‌گیرند.^۴ آبراه کابل ۱۶-۱۷٪ آب مورد نیاز پاکستان را تأمین، حدود ۵۰۰۰۰۰ هکتار زمین در خاک این کشور را آبیاری و در تولید ۲۵۰ مگاوات برق آبی از سد «ورسک» نقش عمده دارد.

معاهده ۱۹۲۱ میان افغانستان و بریتانیا، تنها قرارداد در حوضه آبراه کابل است. بر مبنای این موافقتنامه؛ افغانستان امکان برداشت آب از رودخانه مذکور را بدست آورده و در مقابل به مأموران بریتانیایی و قبایل ساکن در آن سوی مرز (داخل پاکستان) اجازه داد تا از

۱. سید علی حسینی، هریرود، مروری بر حوضه آبریز (کابل: انستیتوت مطالعات استراتژیک افغانستان، ۱۳۹۷) صص ۱۲-۲۴.

۲. سیدعلی حسینی در کتاب خود با عنوان مروری برحوضه آبریزهریرود تعدادی این سدها را در داخل ایران بیش از ۴۰ سد بیان داشته که حدود ۳۰ سد آن در حال حاضر به بهره‌برداری رسیده است.

۳. حسینی، همان، صص ۱۰۷-۱۱۲.

۴. وزارت انرژی و آب افغانستان "حوضه دریایی کابل" قابل دسترس در:

رود کابل برای کشتیرانی و حفظ زراعت موجود استفاده نمایند.^۱ پس از پایان استعمار و تشکیل دولت پاکستان در سال ۱۹۴۸ هیچ توافقی پیرامون بهره‌برداری از این رود میان دو کشور منعقد نشده است.^۲ افغانستان و پاکستان هر کدام به طور جداگانه درصدد توسعه زیرساخت‌ها و بهره‌برداری از رود کابل برای توسعه زراعت، صنعت، تولید انرژی و مصارف بهداشتی خویش می‌باشند. با وجود تلاش‌های انجام‌یافته در دو دهه پسین غرض ایجاد یک توافق معاهداتی، تاکنون هیچ پیشرفت در این زمینه حاصل نشده است.^۳ در سال ۲۰۱۳ گفتگوهای میان رئیس‌جمهور افغانستان و نواز شریف، نخست‌وزیر پاکستان، و وزرای مالیه دو کشور پیرامون تولید انرژی و استفاده مشترک از رود مذکور و بخش‌های فرعی آن صورت گرفت. به دلیل اختلافات سیاسی و عدم اعتماد دو کشور، این گفتگوها منجر به ایجاد یک موافقت‌نامه رسمی یا روند مشابه دیگر نگردید.^۴

۲-۳. آبراه پنج - آمو

آبراه بین‌المللی پنج و آمو از ارتفاعات پنج هزار متری کوه‌های پامیر بزرگ از جهل زرکول و چقمقتین سرچشمه گرفته و منبع اصلی آن یخچال‌های طبیعی است که در ارتفاعات پامیر و واخان در مرز میان افغانستان، چین، تاجیکستان و پاکستان قرار دارد. آبراه بین‌المللی آمو از ترکیب رود پنج، کوکچه و خوش در ۶۵ کیلومتری شمال غربی استان کندز (کهن دژ) به میان آمده و بزرگ‌ترین آبراه در آسیای مرکزی به شمار می‌رود. طول آن ۲۴۰۰ کیلومتر بوده که در نهایت به دریاچه اورال می‌ریزد. آبراه آمو به طول ۱۲۵۰ کیلومتر مرز میان افغانستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان را تشکیل داده و

۱. ادريس مليار و گلين هيرنز، آب‌های فرامرزی افغانستان، مروری بر حوضه دریایی کابل (کابل: موسسه تحقیقاتی دران، ۱۳۹۶) ص ۲۱.

۲. شیرجان احمدزی و جان اف، شرودر، «مصونیت آب در حوضه دریایی کابل»، ژورنال مطالعات آب‌های فرامرزی افغانستان، کابل، موسسه تحقیقات دران، جلد اول، شماره اول، (۱۳۹۶)، ص ۱۰۴.

۳. ادريس مليار و دکتر گلین هیرنز، همان، ص ۱۲.

۴. سپینا رنگین داد فر، سیاست افغانستان؛ روایت از درون، جلد دوم (کابل: انتشارات عازم، ۱۳۹۶) صص ۶۷۶-۶۷۷.

سالانه ظرفیت تولید ۸۲ میلیارد متر مکعب آب را دارد که ۳۰٪ آن در افغانستان تولید می‌شود.^۱

افغانستان در سال‌های ۱۹۴۶-۱۹۴۸ با اتحاد جماهیر شوروی موافقت‌نامه تعیین سرحدات را به امضا رساند که در آن خط عرضی وسط رود آمو، مرز دو کشور اعلام شد. در سال ۱۹۵۸ هر دو کشور معاهده اقدامات مشترک برای استفاده یکپارچه از منابع آب را در قسمت سرحدی آمو منعقد نمودند. در ماده ۷ این موافقت‌نامه، آب‌های مرزی تعریف و دو طرف متعهد می‌شوند تا اقدامات مشترک فنی را در زمینه توسعه زیربناها پس از مطالعات لازم انجام دهند. در سال ۱۹۶۴ موافقت‌نامه سوم میان افغانستان و اتحاد جماهیر شوروی در مورد مطالعه و استفاده مشترک با اهداف چندگانه از آب و انرژی رودخانه پنج و رود آمو، در طول سرحد مشترک افغانستان با اتحاد شوروی را به امضا رسید.^۲ پس از فروپاشی اتحاد شوروی، کشورهای جانشین آن (تاجیکستان، ترکمنستان، ازبکستان) هیچ موافقت‌نامه دو یا چندجانبه با افغانستان در زمینه بهره‌برداری و تعیین حقبه از رود آمو ندارند. دولت افغانستان و تاجیکستان در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۴ موافقت‌نامه‌هایی را به همکاری نهادهای بین‌المللی در زمینه تبادل اطلاعات آبی امضا نمودند. ولی این موافقت‌نامه‌ها در مورد رژیم حقوقی بهره‌برداری از این آبراه بین‌المللی چیزی بیان نمی‌کند.^۳

۳. عرف بین‌الملل در قانون اساسی افغانستان

افغانستان از جمله کشورهایی است که در آن کثرت‌گرایی حقوقی مورد پذیرش قرار گرفته و منابع حقوق در این کشور علاوه بر قوانین، شامل منابع رسمی و غیررسمی است

۱. وزارت انرژی و آب افغانستان "حوضه دریایی آمو" قابل دسترس در:

<https://mew.gov.af/sites/default/files/2019-pdf>.

۲. دولت افغانستان، «موافقت‌نامه بین حکومت پادشاهی افغانستان و حکومت اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی راجع به مطالعه و استفاده مشترک و متنوع المرام از آب و انرژی دریای پنج و دریای آمو در طول سرحد مشترک افغانستان و اتحاد شوروی»، کابل، جریده رسمی دولت، (اسفند ۱۳۴۳).

۳. صدیقه حسینی، آب‌های فرامرزی افغانستان، مروری بر حوضه دریای آمو (کابل: موسسه تحقیقاتی دران، ۱۳۹۶) صص ۲۶-۲۷.

که هر یک صاحب سلطه و کنترل بالای کارکردهای افراد و جامعه‌اند.^۱ این تعدد منابع حقوق در قانون اساسی افغانستان ۱۳۸۲^۲ تبیین و اصل ۱۳۰ قانون اساسی بدان اشاره نموده است. اصل مذکور، دادگاه‌ها و قضات را مکلف نموده که در صدور آرای قضایی به مقررات قانون اساسی، قوانین عادی و شریعت اسلامی استناد نمایند.^۳ بعلاوه، اصل پنجم آن، تطبیق احکام قانون اساسی، سایر قوانین، دفاع از استقلال، حاکمیت ملی و تمامیت ارضی و تأمین امنیت را از وظایف اساسی دولت بیان کرده است. اصل ۷۵ نیز اجرای قانون اساسی، قوانین عادی و فیصله قطعی دادگاه‌ها را از جمله وظایف قوه مجریه اعلام می‌دارد.^۴ در هیچ‌یک از اصول فوق از مقررات بین‌المللی به‌عنوان منبع حقوق، ذکری به‌عمل نیامده است. چنین بیانی در قانون اساسی افغانستان این پرسش را مطرح می‌کند که چه نهاد یا شخصی مسئولیت اجرای تعهدات بین‌المللی را در افغانستان بر عهده دارد؟ پاسخ به این سؤال نیازمند بررسی روند پذیرش تعهدات بین‌المللی در نظام حقوقی افغانستان است.

قانون اساسی افغانستان در اصل ۶۴ و ۹۰ مذاکره و امضای معاهدات را از وظایف قوه مجریه دانسته اما تصویب معاهدات و فسخ عضویت افغانستان را از صلاحیت مجلس (شورای ملی) بیان داشته است.^۵ بنابراین معاهدات تا زمانی که از سوی مجلس تصویب نگردیده فاقد آثار حقوقی در نظام داخلی کشور است. با تکمیل این فرایند و تصویب معاهدات بین‌المللی مطابق اصل ۹۰ قانون اساسی، آنها بخشی از قوانین داخلی شده که بر مبنای قانون اساسی تمامی قوای سه‌گانه دولت، اشخاص و نهادهای حقوقی و حقیقی

۱. مهدی جلال‌دین حکیمی، کرون کوادر نجل و نتین ابوت وی، معرفی قانون افغانستان، پروژه تعلیمات حقوق افغانستان (استنفورد: دانشکده حقوق، دانشگاه استنفورد، ۲۰۱۷)، صص ۱۲-۱۳.

۲. افغانستان به دلیل عدم ثبات سیاسی، بیش از هفت بار اقدام به وضع قانون اساسی نموده و آخرین قانون اساسی این کشور پس از سقوط حاکمیت طالبان و تشکیل حکومت جمهوری اسلامی افغانستان در سال ۱۳۸۲ در قالب دوازده فصل و ۱۶۲ ماده از سوی مجلس مؤسسان افغانستان (لوی جرگه) به تصویب رسید. حکومت جمهوری اسلامی افغانستان در ۲۴ مرداد سال ۱۴۰۰ ه.ش به‌وسیله گروه طالبان ساقط گردید. در حال حاضر گروه طالبان به‌عنوان حکومت (دوفاکتو) در این کشور اعمال حاکمیت می‌نماید. این گروه به‌طور رسمی این قانون اساسی را ملغی ننموده اما در عمل اجرای آن به حالت تعلیق قرار داده‌اند. این پژوهش مبتنی بر قانون اساسی ۱۳۸۲ می‌باشد.

۳. قانون اساسی (۱۳۸۲) ماده ۱۳۰.

۴. قانون اساسی افغانستان (۱۳۸۲) اصول ۵، ۷۵ و ۹۰.

۵. همان، مواد ۶۴ و ۹۰.

عمومی مکلف به رعایت آن می‌گردد.^۱ تعمق در اصل (۹۴) قانون اساسی که در آن "قانون" مصوبه هردو مجلس (شورای ملی) که به توشیح رئیس‌جمهور رسیده "تعریف گردیده، درستی این ادعا اثبات می‌کند.^۲ این تعریف دو عنصر اساسی (تصویب مجلس و توشیح رئیس‌جمهور) بیان نموده که فرایند پذیرش معاهدات کاملاً با آن منطبق است. بر همین اساس، اصل ۷ قانون اساسی افغانستان، تعهد دولت به رعایت منشور سازمان ملل، معاهدات و میثاق‌های بین‌المللی که افغانستان به آن پیوسته و اعلامیه جهانی حقوق بشر را بیان می‌دارد.^۳ با این حال این اصول نسبت به مقررات عرفی بین‌المللی ساکت بوده و چیزی در این مورد بیان نمی‌کند.

در حالی که قواعد عرفی بخشی قابل توجهی از تعهدات بین‌المللی دولت‌ها در عرصه‌های مختلف بین‌المللی را تشکیل می‌دهند. هرچند درج قواعد عرفی بین‌المللی در قوانین ملی از منظر درک و کشف موضوع حقوقی دولت و نشانه‌ای بر رعایت یا عدم رعایت این تعهدات بین‌المللی اهمیت زیاد دارد؛ اما تأثیری بر تعهدات دولت در سطح بین‌المللی نخواهد داشت.^۴ ماده ۲۷ کنوانسیون ۱۹۶۹ وین راجع به حقوق معاهدات در این رابطه تصریح دارد که «هیچ‌یک از کشورهای عضو نمی‌توانند به قوانین داخلی خود برای قصور در انجام تعهدات بین‌المللی استناد نمایند».^۵ آرای قضائی صادره از سوی دیوان‌های بین‌المللی نیز به این مسئله اشاره داشته است. در قضیه کشتی آلاباما (۱۸۷۱) دیوان داوری مربوط اعلام نمود که «وجود یا عدم وجود قوانین ضروری ملی، نمی‌تواند دلیلی بر عدم رعایت تعهدات بین‌المللی از سوی یک کشور قلمداد شود».^۶ دیوان دائمی دادگستری

1. Rose Leda et al., *An Introduction to the Constitutional Law of Afghanistan*, 1st ed. Dari Translation, Stanford (CA: Stanford Law School Afghanistan Legal Education Project, 2015) P. 87.

۲. قانون اساسی ماده ۹۴.

۳. همان، ماده ۷.

۴. ملکم شاو، همان، صص ۱۰۹-۱۱۰.

5. UN Convention on the Law of Treaty (1969) article 27.

6. The Alabama Claims (USA V. Great Britain) 1872, UN Repoort, Vol. 29, (2012), pp. 130-132.

بین‌المللی نیز در قضیه «رفتار با اتباع لهستانی»^۱ و قضیه «مناطق آزاد ساووی علیا و ناحیه جیگس» بیان نمود که «یک دولت نمی‌تواند برای گریز از تعهدات خود به موجب حقوق بین‌الملل به مقررات قانون اساسی خود استناد کند»^۲.

با این حال، با نگاه دقیق به اصل ۷ قانون اساسی که در آن تعهد دولت افغانستان به رعایت منشور تصریح گردیده، می‌توان دریافت که این تعهد مشمول قواعد عرفی بین‌المللی نیز است. بند اول ماده یک منشور، حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات مطابق با «اصول عدالت و حقوق بین‌الملل» را از جمله اهداف منشور بیان نموده و در ماده دوم دولت‌های عضو سازمان را مکلف به انجام تعهدات منشور با حسن نیت می‌نماید.^۳ واضح است که هدف تدوین‌کنندگان منشور از درج اصطلاح «حقوق بین‌الملل» در بند اول ماده ۱، توسعه تعهدات دولت‌های عضو به سایر منابع الزام‌آور حقوق بین‌الملل مانند عرف، اصول کلی حقوق و تصمیمات الزام‌آور سازمان‌ها و نهادهای قضایی و غیر قضایی بین‌المللی است.^۴ بنابراین، تعهد به رعایت منشور سازمان دربرگیرنده قواعد عرفی حقوق بین‌الملل عام از جمله تعهدات مربوط به بهره‌برداری از آبراه‌های بین‌المللی نیز است.

بررسی قوانین اساسی گذشته، رویه و عملکرد دولت افغانستان مهر تأییدی بر صحت و درستی چنین تفسیری از ماده ۷ قانون اساسی است. قوانین اساسی ۱۹۸۰ و ۱۹۸۷ افغانستان، هر دو علاوه بر معاهدات از تعهدات دولت بر مبنای سایر «اصول قبول شده عمومی حقوق بین‌الملل» یاد نموده‌اند.^۵ اصول قبول شده عمومی حقوق بین‌المللی، در واقع همان اصول «عام» حقوق بین‌الملل بوده که صرفاً قواعد عرفی دارای چنین ویژگی است.^۶ تدوین‌کنندگان و واضعان قانون اساسی ۱۳۸۲ از این رویه آگاه بوده و به ارزش تعهدات بین‌المللی افغانستان بر مبنای سایر منابع حقوق بین‌الملل به ویژه تعهدات عرفی، اشراف

1. PCIJ, The Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory, (1932), P.C.I.J. series A/B. 44, pra. 25-44.

2. PCIJ, The Free Zone of upper Savoy and the District of Gex (1930) P.C. I.J. Series A. N. 24 pra. 12.

3. UN Charter (1945) Articles 1-2.

4. Leda et al., op. cit. pp. 7-10.

۵. اصول اساسی جمهوری دموکراتیک افغانستان (مصوب ۱۳۵۹)، ماده ۱۶، ۳۶ و ماده ۵۰ قانون اساسی جمهوری افغانستان (مصوب ۱۹۸۷) ماده‌های ۷۵، ۸۱ و ۱۱۲.

۶. شهرام زر نشان، شکل‌گیری و شناسایی حقوق بین‌الملل عرفی (تهران: نشر گنج دانش، ۱۳۹۲) ص ۳۲.

کامل داشته‌اند. مسکوت ماندن تعهدات عرفی در قانون اساسی ۱۳۸۲، به دلیل عدم لزوم تصویب آنها از سوی مجلس نمایندگان است. زیرا قواعد عرفی اصولاً از روش الحاق خود به خودی پیروی نموده و نیاز به تصویب مجلس ندارند.^۱ در چنین روشی قواعد عرفی به محض شکل‌گیری در جامعه بین‌المللی، در نظام‌های ملی قابل اجرا هستند. البته دولت‌ها تلاش می‌کنند از رهگذر هماهنگی قوانین ملی با قواعد عرفی بین‌المللی این فرایند را تکمیل نمایند.^۲ همان‌طوری که اشاره شد ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، عرف را از منابع اصلی حقوق بین‌المللی بیان نموده و دیوان بین‌المللی دادگستری بسیاری اختلافات بین‌المللی از جمله اختلاف شیلی و بولیوی را بر سر وضعیت حقوقی رودخانه سیللا بر اساس این قواعد عرفی مورد رسیدگی قرار داده است. افغانستان به‌عنوان عضوی از جامعه بین‌المللی و منشور سازمان ملل نمی‌تواند این قواعد را نادیده بگیرد. بنابراین تعهدات ناشی از مقررات عرفی بین‌المللی به‌طور غیرمستقیم مورد تأیید قانون اساسی بوده و دولت افغانستان مکلف به رعایت آن است.

۴. قوانین عادی و قواعد عرفی آبراه‌های بین‌المللی

قانون اساسی افغانستان در اصل نهم خود چگونگی بهره‌برداری از منابع طبیعی را به‌طور کلی به قوانین عادی "ویژه آن‌ها" ارجاع نموده است. به تاسی از حکم قانون اساسی، دولت افغانستان در سال ۱۳۸۸ قانون آب را به تصویب رساند. این قانون در سال (۱۳۹۸) مورد اصلاح و بازبینی قرار گرفته و با عنوان «قانون تنظیم امور آب» از سوی مجلس قانون‌گذاری تصویب گردید. قانون مذکور علاوه بر تعریف آب‌های فرامرزی در فقره ۱۵ ماده سوم، در ماده ۲۶ بهره‌برداری از آب‌های فرامرزی را تابع معاهدات موجود و ویژگی هر یک از این آبراه‌ها دانسته و یادآور می‌شود که آب‌های فرامرزی که در مورد تنظیم آن هیچ نوع معاهده‌ای وجود ندارد، طبق (پالیسی^۳ آب‌های فرامرزی) رسیدگی می‌شود.^۴

۱. ربکا والاس و الگا مارتین ارتگا، حقوق بین‌الملل، ترجمه سید قاسم زمانی، چاپ هشتم (تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۴۰۱) ص ۳۲۶.

۲. همان، ص ۳۲۵.

۳. پالیسی واژه انگلیسی بوده که در ترمینولوژی حقوق افغانستان بیانگر سیاست‌های رسمی و مکتوب دولت می‌باشد.

۴. قانون تنظیم امور آب، جریده رسمی دولت افغانستان، شماره ۱۳۶۷، (۱۳۹۸)، ماده ۳ و ۲۶.

پالیسی آب‌های فرامرزی افغانستان (من‌بعد پالیسی) در سال ۱۳۹۵ از سوی مجلس وزرا دولت جمهوری اسلامی افغانستان برای پنج سال به تصویب رسید. در بخش اول این پالیسی، آب‌های فرامرزی؛ آب‌های سطحی و زیرزمینی که مرز میان افغانستان و کشورهای همسایه را تشکیل می‌دهد و یا عبور می‌کند، تعریف شده است. استفاده عادلانه و منصفانه از آب‌های فرامرزی به عنوان یک حق اساسی دولت‌ها بیان گردیده که توسط مقررات بین‌المللی مورد پذیرش قرار گرفته است.

قسمت ششم این پالیسی از تعهد افغانستان به رعایت قوانین و کنوانسیون‌های بین‌المللی در این حوضه یاد می‌کند.^۱ واژه قوانین در این پالیسی همان‌طوری که در فقره نهم قسمت اول آن بیان شده شامل قواعد عرفی و معاهدات بین‌المللی است که دولت افغانستان آن را پذیرفته است.^۲ هرچند از نظر حقوقی ارزش و اعتبار پالیسی در نظام حقوق افغانستان پایین‌تر از قانون بوده و نمی‌تواند متعارض با قوانین مصوب کشور باشند. با این حال مطابق با اصل ۷۶ قانون اساسی، اسناد پالیسی بعد از تصویب آن توسط شورای وزیران (مجلس وزرا یا هیئت دولت) الزام حقوقی در پی داشته و دستگاه‌های اجرایی مکلف به رعایت آن هستند.^۳ چنین رویکردی نشان می‌دهد که دولت افغانستان از تعهدات عرفی در بهره‌برداری از آبراه‌های بین‌المللی به خوبی آگاهی داشته و خود را متعهد به رعایت آن می‌داند.

در کنار قوانین، شریعت اسلامی نیز از منابع مهم حقوق در افغانستان به شمار می‌رود که اصول متعدد قانون اساسی (۲، ۳، ۱۳۰ و ۱۳۱) به آن اشاره نموده است.^۴ شریعت اسلامی همواره میان منافع عمومی و فردی قائل به تفکیک شده است. آنچه واجد نفع عمومی بوده مانند رودخانه‌ها و دریاچه‌های بین‌المللی که منبع تأمین آب آشامیدنی، بهداشتی، کشاورزی و صنعتی‌اند، در شرع اسلامی از انحصار شخص یا دولت خاص بر حذر دانسته می‌شوند. فقه اسلامی صرفاً بهره‌برداری قبلی یا قرار گرفتن سرچشمه آنها در داخل قلمرو سرزمینی یک کشور را موجد حق تقدم یا انحصار در استفاده ندانسته است. حقوق اسلامی

۱. چارچوب کلی پالیسی تنظیم آب‌های فرامرزی افغانستان (مصوب ۱۳۹۵) ابعاد حقوقی پالیسی، قسمت ۶.

۲. همان، قسمت اول، فقره نهم.

۳. قانون اساسی اصل ۷۶.

۴. عیدمحمد احمدی و قاسم علی صداقت، *حقوق اساسی جمهوری اسلامی افغانستان* (قم: انتشارات بین‌المللی جامعه

المصطفی، ۱۳۸۸) ص ۶۶.

این اصل عام را پذیرفته که آب جز ملحقات سرزمین‌های مجاور بوده و مشترک است.^۱ بدیهی است که بهره‌برداری از این منابع مشترک میان دولت‌ها بر مبنای قواعدی صورت می‌پذیرد که رویه‌های قراردادی و عملی آن‌ها (دولت‌ها) مورد توافق قرار گرفته است. آیات و احادیث^۲ و نصوص شرعی تأکید بر رعایت این قواعد عرفی و قراردادی داشته و مصالح کشورهای اسلامی نیز پایبندی به این قوانین را ایجاب می‌کند.^۳

بنابراین رعایت قواعد عرفی چون استفاده معقول و منصفانه، عدم ایراد خسارت فاحش به دیگران و تعهد به همکاری که در اثر رویه دولت‌ها شکل گرفته، در نظام حقوقی افغانستان علاوه بر الزام قانونی و بین‌المللی، صبغه شرعی نیز دارد.

۵. قواعد عرفی و رویه عملی دولت افغانستان

مدیریت و بهره‌برداری از آبراه‌های بین‌المللی یکی از مظاهر حق حاکمیت دولت‌ها بر منابع آب است که مقتضیات همجواری این آزادی عمل را محدود می‌سازد.^۴ اشاره شد که قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی تعدیل حق حاکمیت نامحدود کشورهای بالادست بر منابع آبی مشترک با منافع مشروع کشورهای پایین دست بوده که تمامی کشورها ملزم به رعایت آن هستند. رویکرد عملی دولت افغانستان نسبت به قواعد عرفی، از بدو تأسیس آن به عنوان یک کشور مستقل در سال (۱۷۴۷)^۵ و تحدید مرزها با همسایگان در نیمه دوم قرن نوزدهم قابل بررسی است.^۶ هر چند ناپایداری سیاسی - امنیتی، تغییرات سریع و مداوم رژیم‌های سیاسی و اقدامات مقطعی ناشی از آنها مانع شکل‌گیری رویه روشن، مستمر و ثابت در این مورد شده است. با این حال اسناد و شواهد تاریخی از زمان

۱. محمد حمید الله، سلوک بین‌المللی دولت اسلامی، ترجمه سیدمصطفی محقق داماد، چاپ دوم (قم: مرکز نشر علوم انسانی، ۱۳۸۳) صص ۴۳-۴۷ و ۱۱۲-۱۲۰.

۲. یا ایها الذین آمنوا أو فوالعقود، مائده، آیه ۱.

۳. عبدالحکیم سلیمی، نقش اسلام در توسعه حقوق بین‌الملل (قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۲) صص ۱۸۲-۱۸۳.

۴. ممتاز، همان، صص ۴۵-۱۲۶.

۵. سیدمحمدباقر مصباح زاده، تاریخ سیاسی مختصر افغانستان، مرکز پژوهش‌های آفتاب (مشهد: انتشارات مرندیز، ۱۳۸۸) ص ۶۱.

۶. میرمحمدصدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر (ویرجینیا: چاپ امریکن سپنیدی، ۱۳۶۷)، صص ۲۶۹-۲۸۰.

ایجاد اولین اختلاف آبی میان افغانستان و همسایه غربی آن (ایران) نشان دهنده پذیرش حقوق و منافع مشروع همسایگان در آبراه‌های مشترک از سوی افغانستان است. پذیرش حکمیت اول و دوم دولت انگلیس برای رسیدگی به مسئله سیستان و رود هیرمند در سال‌های ۱۸۷۲-۱۹۰۲ و هیئت کارشناسان ۱۹۵۱، در نهایت امضای معاهده ۱۹۷۳ که در آن علاوه بر حبابه ۲۲ متر مکعب بر ثانیه، دولت افغانستان به نشانه حسن نیت ۴ متر مکعب آب بیشتر از حبابه مندرج در معاهده مذکور را متعهد شد که گویای این مدعاست.^۱ در مورد سایر آبراه‌های بین‌المللی (هریرود، کابل و آمو) که فاقد رژیم حقوقی معاهداتی اند، سیاست رسمی دولت افغانستان پذیرش حاکمیت محدود و تعهد به رعایت قواعد عرفی حقوق بین‌الملل است. قسمت ششم چارچوب کلی پالیسی آب‌های فرامرزی بر رعایت کامل قواعد عرفی و مقررات بین‌المللی در حوضه آب‌های مشترک از سوی دولت افغانستان تأکید دارد.^۲ این سند بیانگر دیدگاه رسمی دولت افغانستان نسبت به قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی است.

بر مبنای همین دیدگاه اعلامی، دولت افغانستان توافقنامه همکاری و تشریک داده‌های آبی در حوضه رودخانه آمو را با دولت تاجیکستان در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۴ منعقد و در سال ۲۰۱۳ گفتگوها با دولت پاکستان را پیرامون استفاده و تولید انرژی از آبراه کابل - کمر آغاز نمود.^۳ مذاکرات با دولت ایران با هدف تنظیم و امضای سند جامع همکاری‌های راهبردی از جمله چگونگی بهره‌برداری از آبراه‌های مشترک نیز در همین چارچوب قرار دارد.^۴ هر چند این گفتگوها هنوز منجر به ایجاد یک رژیم حقوقی معاهداتی با هدف بهره‌برداری از آبراه‌های مشترک نگردیده است ولی به خوبی نشان دهنده نگرش افغانستان نسبت تعهدات عرفی بین‌المللی و پذیرش حقوق و منافع مشروع این کشورها در آبراه‌های مشترک در چارچوب این قواعد است.

1. Helmand River Water Treaty (1973).

۲. چارچوب کلی پالیسی آب‌های فرامرزی افغانستان، (۱۳۹۵) قسمت‌های ۱ الی ۶.

3. Salman, Aneel, Tahir Ul Mulk Kahlon & Marium Din, "Pakistan-Afghanistan Transboundary Water Governance", ISSRA Papers, Vol. 10, No. 2, (2018), p. 124.

۴. بیانیه مشترک وزرای خارجه افغانستان و ایران، ۱۳۹۹/۴/۲، قابل دسترس در:

با وجود چنین رویکردی از سوی دولت افغانستان، برخی از برنامه توسعه‌ای این کشور در زمینه مدیریت و بهره‌برداری از منابع آب در دو دهه اخیر از جمله ساخت سدهای ذخیره آب، تولید انرژی و کانال‌های آبیاری بر رودخانه (هریرود، کابل و آمو) مورد اعتراض کشورهای پایین دست قرار داشته است. به طور مثال ساخت سد سلما (۱۳۹۵) بر آبراه هریرود با اعتراض شدید از سوی کشورهای ایران و ترکمنستان همراه بود. این دو کشور در سال ۱۳۸۵ با هدف بهره‌برداری مشترک از هریرود، سد دوستی (ایران-ترکمنستان) را در انتهای رودخانه مذکور احداث نمودند. بنابراین ساخت سد سلما در بالادست رودخانه را در تعارض با حق استفاده موجود (حق تاریخی) و نادیده‌انگاری حقوق عرفی کشورهای پایین دست از سوی افغانستان عنوان کردند.^۱

اگرچه دولت ایران در نامه اعتراضی خود آنگیری سد سلما را باعث اختلال جریان طبیعی آب و بروز خسارت‌های اجتماعی و زیست‌محیطی به کشورهای پایین دست دانسته اما اشاره‌ای به چگونگی و میزان این خسارت نمی‌کند.^۲ هر چند افغانستان به صورت رسمی به این ادعا پاسخ نداده است اما برخی مسئولان از جمله *علی احمد عثمانی*، وزیر انرژی و آب در حاکمیت قبلی افغانستان، در یک مصاحبه تلویزیونی بیان داشت که سد سلما تنها ۳۰٪ بر جریان هریرود تأثیر دارد و ۷۰٪ منابع آبی همچنان به کشور ایران جریان خواهد داشت. افغانستان به حقوق کشورهای همجوار مطابق معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی در این رابطه توجه دارد.^۳ همین طور ساخت کنال قوش تپه برای انتقال آب از رود آمو با اعتراض و نگرانی کشورهای ازبکستان، ترکمنستان و تاجکستان همراه گردید. حقوق بین‌الملل عرفی، بهره‌برداری معقول و منصفانه از آبراه‌های بین‌المللی را مشروط به عدم خسارت فاحش به کشورهای همجوار می‌داند زیرا وقوع خسارت عادی در برنامه‌های دارای تأثیرات فرامرزی اجتناب‌ناپذیر است.^۴ بنابراین ادعای نقض حقوق تاریخی و عرفی

۱. وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، یادداشت اعتراضی شماره ۶۴۲/۳۹۰۵۱۹۴، مورخ ۰۴/۱۱/۱۳۹۴ به سفارت جمهوری اسلامی افغانستان نسبت به آنگیری سد سلما بر آبراه هریرود.

۲. وزارت خارجه، همان، پاراگراف دوم.

3. Fatema Aman, "Water Dispute Escalating between Iran and Afghanistan", Atlantic Council South Asia Center, Issue Brief, (2016), p. 5.

4. I.C.J, Chili V. Bolivia, pra 98.

بدون ارائه شواهد و مدارک مبنی بر خسارت فاحش، کافی نبوده و مستلزم ارائه معلومات و مصادق عینی خسارات است.

کارشناسان و حقوقدانان افغانستان نیز ادعای نقض «حق تاریخی و عرفی» را مورد انتقاد قرار داده و استدلال نموده‌اند که بر اساس داده‌ها و اسناد تاریخی، بسیاری از برنامه‌های توسعه افغانستان در بالادست آبراه‌های مشترک از جمله کابل و هریرود، تداوم فعالیت‌های قبلی بوده که به دلیل بحران‌های داخلی تکمیل نگردیده‌اند.^۱ بعلاوه برنامه‌های توسعه کشورهای پایین دست (ایران- ترکمنستان) بدون مشورت و هماهنگی با دولت افغانستان انجام یافته و به اعتراضات این کشور^۲ در این زمینه توجه لازم نشده است.^۳ به همین دلیل آنها «امتناع افغانستان از مذاکره و همکاری با کشورهای پایین دست را در چارچوب اقدام متقابل دانسته و معتقدند که کشورهای پایین دست در توسعه برنامه‌های آبی خود، به حقوق افغانستان به عنوان کشور بالادست توجه ننموده و مطابق با قاعده بازی رفتار نکردند.»^۴ در حالی که افغانستان در گذشته به دلایل امنیتی فرصت بهره‌برداری منصفانه از آبراه‌های

۱. مطالعات بند دوستی افغان- هند (سد سلما) در سال ۱۳۵۱ شروع و عملیات ساخت آن نیز در سال ۱۳۵۵ آغاز گردید. به دلیل افزایش ناامنی، کار ساخت آن در سال ۱۳۵۷ متوقف شد. در سال ۱۳۸۴ مجدداً قرارداد احداث این سد با دولت هندوستان عقد و در سال ۱۳۹۵ به بهره‌برداری رسید. ارتفاع این بند ۱۰۴/۳ متر و طول آن ۵۴۰ متر می‌باشد. ظرفیت آبی این بند ۶۳۳ میلیون متر مکعب می‌باشد. هدف اصلی آن تامین آب برای ۳۵۰۰۰ هکتار از اراضی موجود و ۴۵۰۰۰ هکتار زمین جدید می‌باشد. همچنین این بند قادر به تولید ۴۲ مگاوات برق نیز می‌باشد. سیدعلی حسینی، همان، صص ۱۰۷-۱۰۸.

۲. افغانستان با ارسال نامه‌ای مورخ (۱۳۷۵/۴/۲۱) به سفارت جمهوری اسلامی ایران، با احداث سد دوستی (ایران- ترکمنستان) با توجه به برنامه‌های توسعه افغانستان در بالادست و مشکلات آینده، اعتراض و خواستار توقف آن شده بود.

۳. سلطان محمود محمودی، مدیریت جامع منابع آبی در حوضه‌های آبریز افغانستان، جلد دوم (کابل: نشر پرند، ۱۳۹۶) ص ۳۱۷.

۴. محمد داود رضایی، «اهمیت کنوانسیون ۱۹۹۷ سازمان برای افغانستان»، ژورنال مطالعات آب‌های افغانستان، موسسه تحقیقاتی دران، شماره ۱، (۱۳۹۶)، ص ۱۷.

مشترک را نداشته است.^۱ بنابراین افغانستان حق دارد که مطابق با اصول حقوق بین الملل اقدام متقابل انجام دهد و از حق خود در بهره‌برداری از این منابع آب استفاده نماید.^۲ هر چند اقدام متقابل به عنوان یک ابزار خودیاری در نظام‌های غیر متمرکز، امری اجتناب‌ناپذیر است.^۳ اما توسل به آن منوط به رعایت شرایط شکلی و ماهوی (تناسب، موقتی و مشروع بودن اقدام، عدم نقض تعهدات حقوق بشری) مطابق حقوق بین الملل است. بنابراین عدم توجه به این شرایط می‌تواند مسئولیت بین المللی دولت را در پی داشته باشد.^۴ در قضیه گابچیکو ناگیماروش دولت اسلواکی تلاش نمود تا اجرای طرح (وریانت C) را در چارچوب اقدام متقابل توجیه نماید. دیوان بین المللی دادگستری با رد این استدلال بیان داشت که هر چند خروج یکجانبه دولت مجارستان از معاهده ۱۹۷۷ یک تخلف بین المللی است اما اجرای یکجانبه طرح وریانت C به دلیل عدم تناسب آن با تخلف انجام یافته، محرومیت کامل مجارستان از حق بهره‌برداری معقول و منصفانه و تأثیرات منفی آن بر اکولوژی ساحلی زیگتکز، یک اقدام متقابل قانونی و متناسب نیست.^۵

استدلال دیوان در رای مذکور اهمیت تناسب و اهداف اقدام متقابل (اجبار کشور متخلف به انجام تعهد) در حقوق بین الملل را نشان می‌دهد.^۶ بنابراین هر چند عدم توجه به اعتراضات افغانستان در ساخت سد دوستی (ایران-ترکمنستان) یک تخلف بین المللی بوده است اما توجیه فعالیت‌های افغانستان در این چارچوب و عدم همکاری در حل اختلافات با توجه به تأثیرات احتمالی و دائمی این برنامه‌ها بر منافع، محیط زیست و حقوق بشری افراد ساکن در کشورهای پایین دست و اعلام آمادگی این کشورها برای رسیدگی به اختلافات، از نظر حقوق بین الملل قابل تردید است. با در نظر داشت اینکه اقدام متقابل مانع

۱. رضایی، همان، ص ۱۰.

۲. نجیب آقا فهم، آب، صلح و امنیت برای همه: هیدروپولیتیک افغانستان عاملی بالقوه برای صلح پروری (کابل: بنیاد هاینرش بل، سلسله نشرات گفتگوی سبز منطقه‌ای، ۱۳۹۵) ص ۲۵.

۳. علیرضا ابراهیم گل، سیدجمال سیفی، «تأثیر اقدامات متقابل در اجرای مسئولیت بین المللی دولت با تأکید بر مسئولیت بین المللی ناشی از منافع جمعی»، تحقیقات حقوقی، ویژه‌نامه شماره ۶، (۱۳۹۰)، ص ۱۳۷.

۴. علیرضا ابراهیم گل، مسئولیت بین المللی دولت: متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین الملل، چاپ دوازدهم (تهران: شهر دانش، ۱۴۰۰) ص ۲۹۱.

5. ICJ, Hungary V.Slovakia, pra. 56, 69 and 85-87.

6. UN Convention 1997, Draft Articles, (1994), pra. 97-106.

الزام به تعهدات بین‌المللی برای همیشه نبوده و تا زمانی که کشورهای متخلف به اجرای تعهدات بین‌المللی عمل کنند، پذیرفته است. از آنچه بیان شد می‌توان نتیجه گرفت که هر چند رویه عملی دولت افغانستان بطور کلی پذیرش قواعد عرفی بین‌المللی است اما درک و تفسیر متفاوت از این قواعد و سایر تعهدات بین‌المللی باعث شده که اقدامات دو دهه اخیر آن طوری که باید با این اصول هم‌خوانی نداشته باشد.

۶. طالبان و قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی

گروه طالبان به‌عنوان یک نیروی نظامی - سیاسی در سال ۱۹۹۴ در اسپین بولدک قندهار اعلام وجود کردند. جنگ‌های داخلی و نبود یک قدرت مرکزی در دهه نود میلادی به طالبان کمک کرد که به‌طور سریع کابل و بیش از ۸۵٪ خاک کشور را در کنترل گیرند.^۱ پس از حملات یازدهم سپتامبر سال ۲۰۰۱، حاکمیت طالبان در پی حملات نظامی آمریکا و مبارزه گروه‌های داخلی ساقط و نظام جمهوری اسلامی بر مبنای توافقنامه بن (۲۰۰۱) جانشین آن شد. فساد گسترده، سوء مدیریت، کاهش حمایت خارجی و تنش‌های داخلی موجود میان مدیران ارشد نظام جمهوری، منجر به فروپاشی این نظام و قدرت‌گیری مجدد گروه طالبان در ۲۴ مرداد ۱۴۰۰ یا ۱۵ اوت ۲۰۲۱ گردید.^۲ با گذشت دو سال، این گروه هنوز موفق به کسب مشروعیت ملی و شناسایی بین‌المللی نشده است. تحولات به میان آمده در اصل تعیین سرنوشت ملت‌ها و پذیرش اصل حاکمیت مردمی به‌عنوان یک هنجار بین‌المللی در اسناد حقوق بشری،^۳ در عدم شناسایی حکومت طالبان بی‌تأثیر نبوده است. در عصر کنونی، شناسایی بین‌المللی حکومت‌ها صرفاً وابسته به معیار عینی (کنترل مؤثر) نیست بلکه معیار ذهنی (مشروعیت داخلی و تمایل به انجام تعهدات بین‌المللی) نیز مدنظر

۱. وحید مزده، افغانستان و پنج سال سلطه طالبان (تهران: نشر نی، ۱۳۸۲) صص ۳۰-۳۵.

۲. بی‌نام، «دلایل و عوامل سقوط نظام جمهوری در افغانستان»، خبرگزاری پیام آفتاب، ۱۴۰۰، قابل دسترس در:

<https://www.payam-aftab.com/fa/article/98341>.

۳. سیدجمال، سیفی، «تحولات مفهوم حاکمیت دولت‌ها در پرتو اصل تعیین سرنوشت ملت‌ها»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۵، (۱۳۷۳)، صص ۲۴۰-۲۴۵.

دولت‌ها قرار می‌گیرد.^۱ رادیکالیسم فکری، انحصارگرایی، عدم توجه به هنجارهای بین‌المللی، حضور افراد تحت تحریم سازمان ملل متحد در میان مقامات حکومتی طالبان، از عوامل اصلی عدم شناسایی این حکومت به شمار می‌رود. پنج سال حاکمیت قبلی طالبان نادیده‌انگاری کامل مقررات بین‌المللی را به همراه داشت. این مسئله در حاکمیت کنونی طالبان نیز ادامه یافته و باعث نگرانی کشورها و اعضای جامعه بین‌المللی شده است.^۲

این نگرانی برای کشورهای همجوار که وابستگی به منابع آب افغانستان دارند ابعاد پیچیده‌تری یافته است. عدم رعایت قواعد بین‌المللی از سوی طالبان تهدید جدی علیه منافع مشروع این کشورها در بهره‌برداری سهم منصفانه از آبراه‌های مشترک به شمار می‌رود. بحران اقتصادی، بیکاری و فقر وابستگی اقتصادی مردم به تولیدات کشاورزی را افزایش داده و مدیریت آب را به یک مسئله راهبردی برای طالبان مبدل ساخته است.^۳ طالبان سعی دارند با کنترل منابع آب، چالش‌های داخلی را مدیریت و از این طریق مشروعیت ملی بدست آورند. به همین دلیل حکومت طالبان مدیریت منابع آب را اولویت اصلی خود بیان نموده و متعهد شدند که تمامی برنامه‌ها و طرح‌های ملی در این زمینه را تکمیل نمایند. بسیاری از پروژه‌های جاری مانند توسعه سد کمال خان، بخش آباد، میچگلو، پاشدان، شاه و عروس، شاتوت، ساخت کانال قوش تپه و غیره در برنامه‌های توسعه افغانستان بر منابع آبی بین‌المللی هیرمند، آمو، هریرود و کابل قرار دارند که بهره‌برداری از آنها تابع قواعد معاهداتی یا عرفی بین‌المللی است.^۴

حاکمیت گذشته طالبان (۱۹۹۶-۲۰۰۱) با خشک‌سالی شدید و اختلافات آبی با کشورهای پایین‌دستی همراه بود. طالبان در سال ۱۳۷۵ برخلاف معاهده ۱۹۷۳ هیرمند،

۱. گرهارد فن گلان، درآمدی بر حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه داود آقایی، چاپ سوم (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶) صص ۱۰۶-۱۱۳.

۲. ستار عزیز، «شناسایی امارت اسلامی افغانستان (طالبان) از منظر حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، سال ۱۸، شماره ۲، (۱۴۰۰)، صص ۷-۲۲.

۳. عباس محمدی، «آب و امنیت در افغانستان پساتالبان»، خبرگزاری تحلیلی ایران، ۲۸ آبان ۱۴۰۰، قابل دسترس در:

<https://www.khabaronline.ir/news/1574486>.

۴. Office of the Senior Advisor of Economic, "Afghanistan Dams and Irrigation Projects", (2017), Sections 1-4. available at: <https://www.moore.af/MediaLibs and Files/media/afghanistan.moore-global.com/files/Research/22-Afghanistan-Dams-and-Irrigation-projects.pdf>.

تمامی دریچه‌های خروجی سدهای مخزنی آب به سوی ایران را مسدود و مانع جریان آب به طرف ایران گردید.^۱ امتناع از اعطای حقا به ایران از رود هیرمند بر مبنای معاهده ۱۹۷۳، نادیده‌انگاری قواعد عرفی بین‌المللی و عدم توجه به اعتراضات و درخواست‌های کشورهای پایین دست پیرامون برنامه‌های توسعه‌ای حوضه هیررود، کابل و آمو نشان می‌دهد که رویکرد کنونی حکومت طالبان تفاوت چندانی با دوره قبلی ندارد.^۲ چنین رویکردی نسبت به قواعد عرفی بین‌المللی نه تنها دستیابی افغانستان به سهم منصفانه و معقول از آبراه‌های مشترک را با مشکلات روبرو خواهد نمود بلکه می‌تواند باعث ایجاد مسئولیت بین‌المللی برای دولت افغانستان گردد.

ماده ۱۰ پیش‌نویس کنوانسیون سازمان ملل در مورد مسئولیت بین‌المللی دولت، رفتار جنبش‌های شورشی و دیگر جنبش‌ها که موفق به تشکیل حکومت جدید در قلمرو دولت قبلی یا جانشین آن شده، فعل آن دولت دانسته و تغییرات ایجاد شده در ساختار و نهادهای دولت مذکور را مانع انتساب فعل به آن دولت نمی‌داند.^۳ از این رو لازم است که گروه طالبان به عنوان حکومت دوفاکتو، بهره‌برداری از آبراه‌های مشترک را در چارچوب قواعد عرفی بین‌المللی انجام دهند تا باعث ایجاد مسئولیت بین‌المللی برای دولت نگردند.

نتیجه‌گیری

قواعد عرفی بخش مهم حقوق بین‌المللی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی بوده که به تدریج در سطح ملی و بین‌المللی تحول و تکامل یافته‌اند. اصولی چون استفاده معقول و منصفانه از آبراه‌های بین‌المللی، عدم خسارت فاحش به حقوق و منافع مشروع سایر کشورها و تعهد عمومی به همکاری از جمله این قواعد عرفی است که در رویه دولت‌ها و آرای صادره از سوی دیوان‌های بین‌المللی بازتاب گسترده داشته‌اند. این مقررات اساس و بنیاد بسیاری از معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله کنوانسیون (۱۹۹۷) سازمان ملل در مورد

۱. الهام نوبهار، محبوبه کبیرناتی، «بررسی مسأله رودخانه هیرمند: رهیافت نظریه بازی»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال شانزدهم، شماره اول، (۱۳۹۹)، صص ۱۸۳-۲۰۷.

۲. سعید خطیب زاده، «حقابه ایران از هیرمند هنوز محقق نشده است»، خبرگزاری آنا تولی، قابل دسترس در:

<https://www.aa.com.tr/fa/2593981>.

۳. علیرضا ابراهیم گل، همان، صص ۷۲-۷۴.

بهره‌برداری غیرناوبری از آبراه‌های بین‌المللی را تشکیل می‌دهند. عرفی بودن این قواعد باعث می‌شود که دولت‌ها بدون توجه به عضویت‌شان به این معاهدات و کنوانسیون‌ها، ملزم به رعایت این قواعد گردند. افغانستان منبع چندین آبراه‌های بین‌المللی است که نقش ارزنده در تأمین آب و محیط زیست این کشور و کشورهای همجوار آن دارند. مشکلات اقتصادی، سیاسی و امنیتی گذشته، چالش اصلی بهره‌برداری این منابع آبی در افغانستان بود. امنیت و ثبات نسبی پس از ۲۰۰۱ فرصتی فراهم نمود تا دولت افغانستان طرح‌هایی در زمینه بهره‌برداری و مدیریت این منابع آبی، به هدف دستیابی به توسعه اقتصادی بدست گیرد. بین‌المللی بودن این آبراه‌ها ایجاب می‌کند تا هرگونه اقدامی در این زمینه، بایستی منطبق با قواعد بین‌المللی صورت گیرد. بسیاری از آبراه بین‌المللی افغانستان (هریرو، آمو، کابل) فاقد رژیم بهره‌برداری معاهداتی بوده و استفاده آنها تابع مقررات عرفی بین‌المللی است. افغانستان به‌عنوان عضو جامعه بین‌المللی بر مبنای قوانین ملی و اصول بین‌المللی ملزم بر رعایت این قواعد عرفی است. هرچند قانون اساسی افغانستان به‌طور صریح از تعهدات دولت به قواعد عرفی سخنی به میان نمی‌آورد. اما تعهد به رعایت منشور سازمان ملل که در اصل هفتم قانون اساسی درج گردیده، به‌صورت عمومی شامل تعهدات عرفی بین‌المللی نیز است.

علاوه بر آن، پالیسی آب‌های فرامرزی افغانستان از تعهد این کشور به قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی یادآوری نموده و بر رعایت این تعهدات از سوی دولت تأکید دارد. طوری که بیان شد رویه عملی دولت افغانستان به‌طور کلی در راستایی پذیرش این قواعد عرفی و تعهدات ناشی از آن قرار دارد. با این حال فعالیت‌های توسعه چند سال اخیر در افغانستان (ساخت سدها، کانال‌ها و عدم همکاری در حل اختلافات) همخوانی لازم با این قواعد را نداشته و نیازمند اصلاح و بازنگری است. افغانستان و کشورهای همجوار آن برای دسترسی به منابع آبی پایدار نیازمند مدیریت و بهره‌برداری مشترک این منابع راهبردی بوده که با انجام تعهدات بین‌المللی با حسن نیت و همکاری کشورهای ساحلی قابل دستیابی است. اقدامات توسعه‌ای یکجانبه امکان توسعه پایدار و بهره‌برداری بهینه این منابع را با چالش روبرو نموده و تأثیرات منفی بر محیط زیست منطقه خواهد داشت. به علاوه، عدم توجه به این مقررات مسئولیت بین‌المللی دولت متخلف در پی داشته

و باعث ایجاد تنش با کشورهای همجوار خواهد شد. دولت افغانستان در شرایط کنونی به همکاری اقتصادی، امنیتی و سیاسی کشورهای همسایه برای ایجاد ثبات در کشور نیاز دارد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Sayed Murtaza Abed <https://orcid.org/0000-0002-1833-993X>
Mohammed Hossein
Ramezani Ghavam <https://orcid.org/0000-0001-5498-5974>
Abadi

منابع

کتاب

- ادريس مليار و گلین هيرنز، آب‌های فرامرزی افغانستان، مروری بر حوضه دریایی کابل (کابل: موسسه تحقیقاتی دران، ۱۳۹۶).
- ایان برانلی، حقوق بین‌الملل در واپسین سال‌های قرن بیستم، ترجمه صالح رضایی پیش رباط (تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل، ۱۳۸۳).
- ربکا والاس و الگا مارتین ارتگا، حقوق بین‌الملل، ترجمه سید قاسم زمانی، چاپ هشتم (تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۴۰۱).
- سپینتا رنگین دادفر، سیاست افغانستان؛ روایت از درون، جلد دوم (کابل: انتشارات اعازم، ۱۳۹۶).
- سلطان محمود محمودی، مدیریت جامع منابع آبی در حوضه‌های آبریز افغانستان، جلد دوم (کابل: نشر پرند، ۱۳۹۶).
- سید علی حسینی، هریرود، مروری بر حوضه آبریز (کابل: انستیتوت مطالعات استراتژیک افغانستان، ۱۳۹۷).
- سیدمحمدباقر مصباح زاده، تاریخ سیاسی مختصر افغانستان، مرکز پژوهش‌های آفتاب (مشهد: انتشارات مرنديز، ۱۳۸۸).

- شهرام زر نشان، شکل‌گیری و شناسایی حقوق بین‌الملل عرفی (تهران: نشر گنج دانش، ۱۳۹۲).
- صدیقه حسینی، آب‌های فرامرزی افغانستان، مروری بر حوضه دریای آمو (کابل: موسسه تحقیقاتی دران، مهر ۱۳۹۶).
- عبدالحکیم سلیمی، نقش اسلام در توسعه حقوق بین‌الملل (قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۲).
- علیرضا ابراهیم گل، مسئولیت بین‌المللی دولت: متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل، چاپ دوازدهم (تهران: شهر دانش، ۱۴۰۰).
- عیدمحمد احمدی و قاسم علی صداقت، حقوق اساسی جمهوری اسلامی افغانستان (قم: انتشارات بین‌المللی جامعه المصطفی، ۱۳۸۸).
- گرهارد فن گلان، درآمدی بر حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه داود آقایی، چاپ سوم (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶).
- محمد حمید الله، سلوک بین‌المللی دولت اسلامی، ترجمه سیدمصطفی محقق داماد، چاپ دوم (قم: مرکز نشر علوم انسانی، ۱۳۸۳).
- ملکم شاو، حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه محمدحسین وقار، چاپ سوم (تهران: نشر اطلاعات، ۱۳۸۹).
- مهدی جلال‌الدین حکیمی، کرون کوادر نجل و نتین ابوت وی، معرفی قانون افغانستان، پروژه تعلیمات حقوق افغانستان (استنفورد: دانشکده حقوق، دانشگاه استنفورد، ۲۰۱۷).
- میرمحمد صدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر (ویرجینیا: چاپ امریکن اسپنیدی، ۱۳۶۷).
- نادر ساعد، حقوق بین‌الملل معاصر رویه‌ها و نظریه‌ها (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۱).
- وحید مژده، افغانستان و پنج سال سلطه طالبان (تهران: نشر نی، ۱۳۸۲).

مقاله‌ها

- جمشید ممتاز، «نظام حقوقی منابع آب، آبراه‌های بین‌المللی خاورمیانه»، مجله حقوقی، زمستان و بهار، شماره‌های ۱۶ و ۱۷، (۱۳۸۳-۱۳۸۴).
- ستار عزیزی، «شناسایی امارت اسلامی افغانستان (طالبان) از منظر حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، سال ۱۸، شماره ۲، (۱۴۰۰).
- سیدجمال، سیفی، «تحولات مفهوم حاکمیت دولت‌ها در پرتو اصل تعیین سرنوشت ملت‌ها»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۵، (۱۳۷۳).

- شیرجان احمدزی و جان اف، شرودر، «مصونیت آب درحوضه دریایی کابل»، ژورنال مطالعات آب‌های فرامرزی افغانستان، کابل، موسسه تحقیقات دران، جلد اول، شماره اول، (۱۳۹۶).
- علیرضا ابراهیم گل، سیدجمال سیفی، «تأثیر اقدامات متقابل در اجرای مسئولیت بین‌المللی دولت با تأکید بر مسئولیت بین‌المللی ناشی از منافع جمعی»، تحقیقات حقوقی، ویژه‌نامه شماره ۶، (۱۳۹۰).
- محمدداود رضایی، «اهمیت کنوانسیون ۱۹۹۷ سازمان برای افغانستان»، ژورنال مطالعات آب‌های افغانستان، موسسه تحقیقاتی دران، شماره ۱، (۱۳۹۶).
- الهام نوبهار، محبوبه کبیرنانی، «بررسی مسأله رودخانه هیرمند: رهیافت نظریه بازی»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال شانزدهم، شماره اول، (۱۳۹۹).

References

Books

- Aman, Fatema, *Water Dispute Escalating between Iran and Afghanistan* (Washington DC: Atlantic Council, South Asia Center, Issue Brief, 2016).
- Duran Research and Analisis, *Resources in Greater Central Asia; Afghanistan's Trans-Boundary Water: An Overview* (Kabul: Duran Research & Analisis Center, 2015)
- FAO, Legalistive Study, *Source of International Water Law* (Rome: FAO Legal office Publication, 1998).
- H.A Smith, *The Economic use of International River* (London: PS king & Son, Ltd, 1931).
- Owen McIntyre, *Implications for Cross-border Management of Potential UK Accession to the UN Watercourses Convention, Report to WWF-UK (Final)* (Ireland: Faculty of Law University, College Cork National University of Ireland, 2011).
- R. Clarke, A, Moynihan, R, & B.O, Magsig, *UN Watercourses Convention: User's Guide*, IHP-HELP Center for Water Law, Policy and Science (Dundee: University of Dundee, 2012).

- Rose Leda et al., *An Introduction to the Constitutional Law of Afghanistan*, 1st ed. Dari Translation, Afghanistan Legal Education Project (Stanford: Stanford Law School, 2015).
- Timo Koivurova, *Due Diligences, Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Available at: www.mpepil.com (Oxford: Heidelberg and Oxford University Press, 2013).
- Ute Mager, *International Water Law: Global Developments and Regional Examples* (Heidelberg: GmbH, 2015).

Articles

- Aneel Salman, Kahlon Tahir Ul Mulk & Marium Din, "Pakistan-Afghanistan Transboundary Water Governance", ISSRA Papers, Vol. 10, No. 2, (2018).
- Dellapenna Joseph W., "Devising New Law to Address Global Water Scarcity", WIT Transactions on Ecology and the Environment, WIT Press, Vol. 80, (2005).
- Dellapenna, Joseph W, "The Customary International Law of Transboundary Fresh Water", International Journal of Global Environmental Issues, Vol. 1, No. 3/4, (2001).
- Lazerwitz, David J, "The Flow of International Water Law: The International Law Commission's Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses", Indiana Journal of Global Legal Studies, Vol. 1, Issue. 1, (1993).
- McCaffrey S & Mpazi Sinjela, "The 1997 United Nations Convention on International Watercourses", American.J.Int'l L. Vol. 92, No. 97, (1998).
- McCaffrey Stephen C, "The Harmon Doctrine One Hundred Years Later: Buried, Not Praised", Natural Resources Journal, Vol. 36, Issue. 4, (1996).
- Moermond, O.James, & Erickson Shirley, "A Survey of the International Law of Rivers", Denver. J. Int 'l L. & Polic, Vol. 16, No. 1, (1987).

- Nagheeby, Mohsen. Warner, Jeroe, “The Geopolitical Overlay of the Hydropolitics of the Hrrirud River Basin”, International Enviromental Agreement: Politics, Law and Economics, Vol. 18, No. 6, (2018).
- Owen McIntyre, “The Role of Customary Rules and Principles of International Environmental Law in the Protection of Shared International Freshwater Resources”, Nutral Resource Journal, Vol. 46, Issue 1, (2006).
- Skatin, Gabril, “US Supreme Court Issue Decision in First Ever Dispute over Interstate Groundwater-Implications for International Law”, Global Water Fotum, (2012). available: <https://globalwaterforum.org/2021/12/21/u-s-supreme-court-issues-decision-in-first-ever-dispute-over-interstate-groundwater-implications-for-international-law/>.
- Spiegel, Carolin, “International Water Law: The Contributions of Western United States Water Law to the United Nations Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses”, Duke Journal of Comprative & International Law, Vol. 15. (2005).
- Thoroson, E.J, “Sharing Himalayan Glacial Mel Water: The Role of Territorial Sovereignty”, Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 19, Issue. 3/5, (2009).
- Trung, Huynh Quang., Djafarou Salatikoye Younsa & Bibi Bushra., “Modern Rules Governing the Peaceful Managment of International Watercouses: From Doctorinc and Theories to Coventional Priciples”, International Journal of Environment and Pollution Research, Vol. 7, No. 3, (2019).
- Yıldız, Dursun, “Afghanistan’s Transboundary Rivers and Regional Security”, World Scientific News, Available online at www.worldscientificnews.com, Vol. 16, (2015).

Documents and Cases

- Agreement between the Government of the Kingdom of Afghanistan and the Government of the Socialist Soviet Union Regarding the Joint and Varied Study and Use of the Water and Energy of the Panj Sea and the

Amu Sea Along the Common Border of Afghanistan and the Soviet Union", Official Gazette (1958).

- Hungary V. Slovakia, "GabCikovo-Nagymaros Project", I. C. J, Reports, (1997).
- ICJ. Case Concerning Military and Paramilitary Activites and Against Nicaragua, 1986 (Nicaragua V USA).
- ICJ. Dispute over the Status and Use of the Water of the Silala (Chili V. Bolivia) (2022).
- PCIJ, Free Zone of upper Savoy and the District of Gex, (1930), P.C.I.J, Series A. N. 24.
- The Afghanistan Constitutions (2004).
- The Afghanistan Water Law (2016).
- The Alabama Claim, 1872, (USA V. Great Britan), UN Repoort, Vol. 29, (2012).
- The Convention (XII) Relative to the Creation of an International Prize Court. The Hague (18 October 1907).
- The Transboundary Water Policy Framework, (2016).
- UN Convention on the Law of Treaty (1969).

In Persian

Books

- Ahmadi, Eid Mohammad, Sadaqat, Qasim Ali, *Constitutional Rights of the Islamic Republic of Afghanistan* (Qom: Al-Mustafa International Publishing House, 2018).
- Brownlie, Ian., *International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nation* Translated by Saleh Rezaee Pishrobat (Tehran: The Institut for Political & International Studies, 2004).

- Cassese, Antonio, *International Law*, Translated by H. Sharifi Tarazkouhi (Tehran: Mizan Publication, 2006).
- Ebrahim Gol, Alireza, *The Draft Articles on the Responsibility of states for International Wrongful Acts: With Commentaries*, Vol. 3 (Tehran: Shahr-e Danish, 2010).
- Fahim, Najib Agha, *Water, Peace and Security for All: Afghanistan's Hydropolitics is a Potential Factor for Peacebuilding* (Kabul: Heinrich Bell Foundation, Regional Green Dialogue Series, 2015).
- Farhang, Mohammad Siddiq, *Afghanistan in the Last Five Centuries* (Virginia: American Spindee Press, 1988).
- Hossaini, Sayed Ali, *Harirud A Study of the Basin* (Kabul: Afghan Institute for Strategic Studies, 2019).
- Mahmoudi, Sultan Mahmoud, *Comprehensive Management of Water Resources in Afghanistan's Watersheds*, Second Volume (Kabul: Published by Parand, 2016).
- Maliar, Idris. Hirns, Glen., *Afghanistan's Transboundary Waters, An Overview of the Kabul Sea Basin*, (Kabul: Duran Research Institute, 2016).
- Misbah Zadeh, Seyed Mohammad Bagher, *Brief Political History of Afghanistan*, Aftab Research Center (Mashhad: Published by Marandiz, 2008).
- Mohammad, Hamidullah, *The International Conduct of the Islamic State*, Translated by Seyed Mustafi Mohagheg Damad, Second Edition (Qom: Humanities Publishing Center, 2013).
- Mojdeh, Vahid, *Afghanistan and Five Years of Taliban Rule* (Tehran: Ney Publishing 2012).
- Saed Nader, *Contemporary International Law* (Tehran: Khorsandi Publication, 2007).

- Salimi, Abdul Hakim, *The Role of Islam in the Development of International Law* (Qom: Published by Imam Khomeini Educational and Research Institute, 2002).
- Sapenta, Rangin Dadfar, *Afghanistan Politics; A Narrative from within*, Volume 2 (Kabul: Azam Publications, 2016).
- Shaw, Malcolm Nathan, *International Law*, Translited by M. H Weqar (Tehran: Etilaat Publication, 3rd Edition, 2010).
- Siddiqa, Hosseini, *Afghanistan Transboundary Waters, A Review of the Amu Sea Basin* (Kabul: Duran Research Institute, 2016).
- Von Glohn, Gerhard, *An Introduction to Public International Law*, Translited by D. Aghaei (Tehran: Mizan Publication, 2007).
- Zarneshan, Shahram, *Formation and Recognition of Customary International Law* (Tehran: Ganj-e-Danish Publication, 2013).

Articles

- Ahmadzai, Shirjan & John F. Schroeder, "Water Safety in Kabul Sea Basin", *Journal of Afghan Transboundary Water Studies*, Duran Research Institute, Kabul, Volume. 1, No. 1, (2016).
- Azizi, Sattar, "The Recognition of the Islamic Emirate of Afghanistan (Taliban) from the Perspective of International Law", *International Studies Journal (ISJ)*, Volume. 18, Issue. 2, (2021).
- Falsafi, Hidayatullah, "Implementation of International Law Regulations", *Journal of Legal Research Quarterly*, Volume. 1, Issue. 118, (1994).
- Nobahar, Elham & Mahboobeh, Kabiri Renani, "An Exploration of the Issues on Hirmand River: A Game Theory Approach", *International Journal Quarterley of Geplotics*, Volume. 16, Issue. 57, (2020).
- Rezaei, Mohammad Davoud, "The Importance of the 1997 United Nations Convention for Afghanistan", *Journal of Afghanistan Water Studies*, No. 1, Duran Research Institute, (2016).

- Saifi, Seyed Jamal, “Developments of the Concept of Government Sovereignty in the Continuous Determination of the Destiny of Nations”, Journal of Legal Research Quarterly, Volume 1, Issue 120 – SN. 120, (1994).

استناد به این مقاله: عابد، سید مرتضی و رمضانی قوام آبادی، محمدحسین، «تعهد افغانستان به رعایت قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین‌المللی»، پژوهش حقوق عمومی، ۲۵(۸۱)، (۱۴۰۲)، ۲۹۴-۲۵۱.

Doi: DOI: 10.22054/QJPL.2023.71173.2845

The Quarterly Journal of Public Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License